
Saatteeksi

Kirjoitus *Tekstin kanssa. Kohti kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallia* on julkaistu Kotuksen verkkosivuilla 2004. Tarjosin tekstiä ennen Kotuksen sivuilla julkaisemista artikkeliksi erääseen kielitieteelliseen julkaisuun, mutta refereet olivat eri keskenään mieltä sen julkaisukelpoisuudesta: toinen kannatti julkaisemista, toinen vastusti ja vaati tekstiin paljon muutoksia. Jälkeenpäin arvioituna teksti lienee lähinnä ”tieteellistä keskustelua”-nimistä genreä.

Kirjoitukseni heijastelee tekstien ja genrejen kielitieteellisen tutkimuksen tilannetta Suomessa vuosituhaten vaihteessa. Samalla se todistaa lingvistiksessä tekstintutkimuksessa meneillään olleesta kontekstuaalisesta genrekäänteestä. Kirjoituksella lienee siis arvoa jonkinlaisena ajankuvana. Kirjoitukseeni on – vaikkei sillä referoidun artikkelin statusta olekaan – sittemmin viitattu useissa tutkimuksissa ja myös Kotuksen genrejulkaisuissa.

Alkuperäiseen versioon on tässä yhteydessä tehty joitakin pieniä korjauksia. Tekstin osat on nyt numeroitu. Sisältöä ei ole muutettu. Mukana on edelleen esimerkiksi viittaus artikkeliin, joka ei koskaan valmistunut eikä ilmestynyt: ”Taas tekstin kanssa. Kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismalli käytännössä”. Tulkinnanvaraisia ovat edelleen myös ne tekstin kohdat, joissa viitataan systeemis-funktionaaliseen genreajatteluun ja puhutaan ”tekstityypeistä”: englannin sana *text type* olisi kuitenkin luontevampi kääntää tietyissä yhteyksissä *genreksi*.

Korrekti tapa viitata kirjoitukseen on esimerkiksi tämä:

Heikkinen, Vesa (2012 [2004]). *Tekstin kanssa. Kohti kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallia*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
http://www.kotus.fi/files/864/heikkinen_konteksti.pdf Haettu: [PÄIVÄMÄÄRÄ].

Kotimaisten kielten keskuksessa elokuussa 2012

Vesa Heikkinen

Tekstin kanssa. Kohti kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallia

Vesa Heikkinen

1. Aluksi

Konteksti pitäisi panna lainausmerkkeihin joksikin aikaa. Pitäisi kysyä, mitä konteksti oikeastaan merkitsee. Näin kehottaa Sydneyn yliopiston kielitieteen emeritusprofessori M. A. K. Halliday. (Ks. 1999: 3.)

Muutamia liseniaatintutkielmia (Ketola 2002; Kulkki-Nieminen 2001; Uusitalo 2002; Salo-oja 1999) tarkastaneena olen vakuuttunut siitä, että Halliday on oikeassa. Monissa tekstintutkimuksiksi kutsutuissa töissä kontekstit ja *konteksti* aiheuttavat melkoisia ongelmia. Niissä on usein isokin kanto kaskessa se, että tutkijat ottavat kontekstin annettuna tai eivät käsittele avoimesti tekstin ja kontekstien suhdetta. Kontekstikäsityksen jäsentymättömyydestä koituu tutkimuksiin monen tyyppisiä hankaluuksia: miten rajata aineistoa, täsmentää tutkimusongelmia, eritellä teksteissä näkyviä valintoja ja puhua merkityksistä.¹

Otan nyt Hallidayn kehotuksesta vaarin. Panen kontekstin hetkeksi lainausmerkkeihin tai ympäröin sen kysymysmerkein – pysähdyn käsitteeseen. Kirjoitukseni tarkoitus on käytännönläheinen: hahmottelen kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallia. Mitä siis tehdä, kun haluaa – kuten on tapana sanoa – ”tutkia tekstiä kontekstissaan”? Mitä on välttämättä otettava huomioon, mitä mahdollisuuksia on?

Puhun ”(kon)tekstintutkimuksesta” painottaakseni kontekstin ja tekstin erottamattomuutta: yhdestä on vaikea puhua puhumatta myös toisesta. ”Tekstillä” tarkoitan kieltä kirjoitettuna, vaikka kontekstin ongelmaa pohdittaessa onkin usein lähdetty puhutusta kielestä ja

---

¹ Suomalaisessa tekstintutkimuksessa näyttää olevan tarvetta kontekstin ja muidenkin peruskysymysten pohdintaan. Tämä on käynyt ilmi mm. Tekstipiirin seminaarissa ”Suomalainen tekstintutkimus nyt ja huomenna” (ks. TTH 2003) ja Kielitieteen päivien ”Tekstintutkijoiden metodi(t)” -työpajassa (ks. KTP 2003). Konteksti on ajankohtainen aihe muuallakin: *Journal of Pragmatics* -lehdessä ilmestyi teemanumero kontekstista maaliskuussa 2003 (35: 3). *Language & Communication* -lehdessä kontekstia puitiin vuoden 2002 viimeisessä numerossa (22: 4).

keskusteluista (ks. Drew – Heritage 1992: 6–16; Duranti – Goodwin 1992: 9, 13–31; Linell 1998: 127–158). Myös kirjoitettujen tekstien analysoinnin lähtökohdaksi sopii se, mitä Auli Hakulinen sanoo keskusteluanalyysista: kyse on ”niiden merkitystä kannattavien keinojen eksplikoimisesta, joilla ihmiset saavuttavat intersubjektiivisuuden, joka on kaiken inhimillisen yhteistyön perusta” (1997: 14–15). Kirjoitetutkin tekstit ovat ”inhimillistä yhteistyötä” ja vuorovaikutusta, toimintaa, jossa ihmiset pyrkivät välittämään merkityksiä toisilleen. Tätä korostaa myös Jyrki Kalliokoski Hj. Nortamon murrekirjoituksia analysoidessaan (ks. 1998: 213).

Kutsun malliani ”yleiseksi”. Siihen voi tukeutua tutkimuksissa, joissa yleisellä tasolla hyväksytään ajatus teksteistä kokonaisuuksina ja monitasoisina merkitysvalintoina. Nojaan mallia hahmotellessani systeemis-funktionaalisen (SF) kieliteorian ajatuksiin, mutta mallia voi käyttää hyväkseen, vaikka ei tiukasti sitoudu mihinkään yksittäiseen kieliteoriaan tai kielioppiin. Mallin soveltamista harkitseva tutkija joutuu kuitenkin ottamaan kantaa myös teoreettis-metodisiin peruskysymyksiin. Tämä on yksi tarkoitukseni: pysähdyttää tekstejä tutkiva miettimään lähtökohtiaan.

Puhun ”mallistani”, ikään kuin omistaisin sen. Itseeni viittaamalla tähdennän sitä, että olen tietoisia valintoja tehden yhdistänyt suomalaisten tekstintutkijoiden ja SF-lingvistien näkemyksiä pyrkiessäni kohti kokoavaa, osin uudenlaistakin yleisesitystä ”tekstin tutkimisesta kontekstissa”, kontekstuaalisesta tekstintutkimuksesta, (kon)tekstintutkimuksesta. ”Mallia” ei ole ollut olemassa, vaikka ainekset ehkä ovatkin olleet.

Jaan artikkelini kuuteen päälukuun. Luvussa 2 (Monimielinen käsite) johdattelen aiheeseen. Luvuissa 3 (Konteksti suomalaisittain) ja 4 (Konteksti SF-kielitieteessä) tarkastelen, miten kontekstiin ovat suhtautuneet toisaalta fennisti-tekstintutkijat, toisaalta SF-kielitieteilijät. Luvussa 5 (Ehdotus malliksi) yhdistän suomalaisten tekstintutkijoiden näkemyksiä SF-ideoihin sekä omiin painotuksiini ja esittelen mallin raamit. Luvussa 6 (Etuja ja ongelmia) arvioin ehdottamani yleismallin hyviä ja huonoja puolia.²

---

² Mallin soveltamisesta käytäntöön annan esimerkin artikkelissani ”Taas tekstin kanssa. Kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismalli käytännössä”.

2. Monimielinen käsite

Kehotus kyseenalaistaa konteksti ei yllätä Hallidayn kirjoituksiin perehtyneitä. Tekstin ja kontekstin suhteen pohtiminen on sosiosemiotikan (esim. 1978) ja SF-kieliopin (1994) ydintä. Halliday näkee selvän yhteyden sosiaalisten rakenteiden ja kielen välillä. Hänen mukaansa sosiaalinen rakenne ei ole vain lingvistisen vuorovaikutuksen koristeellinen tausta, ”jollainen siitä on tahtonut tulla sosiolingvistikissa keskusteluissa”. Sosiaalinen rakenne on olennainen osa merkityssystemien ja -prosessien kehitystä, ja sosiaalinen kanssakäyminen saa tyypillisesti kielellisen muodon, jota kutsutaan tekstiksi. (1978: 114, 125.)³

Text and Context in Functional Linguistics -artikkelikokoelmassa (1999) Halliday, J. R. Martin, Ruqaiya Hasan ja monet muut SF-teoreetikot kuvaavat tekstianalyysin ja kontekstin mallintamisen peruskysymyksiä, kirjan toimittajan Mohsen Ghadessyn mielestä vieläpä aiempaa monipuolisemmin (mt. xi). Kirjasta käy hyvin ilmi myös se, että SF-kielitieteilijätkään eivät ole yhtä mieltä siitä, miten tekstin ja kontekstin välistä suhdetta pitäisi mallintaa (ks. myös de Beaugrande 1993; Matthiessen 1993).

2.1. Kirjava kenttä

Kieliteoreetikot ovat viime vuosikymmeninä keskustelleet eri yhteyksissä *tekstistä*, *kontekstista* ja muista tekstien tutkimisen peruskäsitteistä. Näissä keskusteluissa *kontekstille* on annettu jatkuvasti uusia, keskenään ristiriitaisiakin merkityksiä. Pauli Saukkonen summasi jo kaksikymmentä vuotta sitten, että kontekstista on niin monenkirjavia teorioita, että niistä on vaikea luoda kattavaa kuvausta (1984: 156–157, 211–220). Tuskastumista moninaisuuteen on havaittavissa myös Pirjo Hiidenmaan ”lingvististä tekstintutkimusta” käsittelevässä kirjoituksessa vuodelta 2000. Siinä Hiidenmaa kuvaa, miten teksti on näkyvästi monien tieteenalojen tutkimuskohteena ja miten teorioita ja metodeja on ”laaja kirjo”. Hiidenmaan

---

³ Norman Fairclough huomauttaa siitä, että on harhaanjohtavaa selittää ”kontekstilla” – kuten monet sosiolingvistit ja pragmaatikot tekevät –, miten sanottu tai kirjoitettu voidaan tulkita. Esimerkiksi puhujan sukupuoli, etninen tausta tai ikä eivät selitä kaikkia merkityksiä. (1992: 47–48; ks. myös Akman – Bazzanella 2003: 332; van Dijk 1998: 214–227.) Pragmaatikkojen keskusteluissa *kontekstia* käytetään usein taustakäsitteenä (Malpas 2002: 406; ks. myös Akman – Bazzanella 2003; Auer 1995; Mey 2003). Käsite otetaan yleisesti annettuna (Fetzer – Akman 2002).

mielestä ”teorioiden ja niiden esittämien tekstinäkökulmien kokoava analysointi ja tulkinta käy mahdottomaksi”. (2000: 163; myös Heikkinen – Hiidenmaa 1999.)

Kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen kentän – ”kontekstuaalisen kielitieteen” (Martin 1999) – kirjavuudesta huolimatta on nähtävissä erilaisia vaiheita siinä, miten kielentutkijat ovat suhtautuneet teksteihin ja samalla konteksteihin. Kalliokosken mukaan kielitieteilijät ovat 1950-luvulta lähtien pyrkineet laatimaan teksti- tai diskurssikieliopeja (1989: 20) ja 1970-luvulla tekstilingvistiikan keskeinen ongelma oli tekstin määrittely (1996: 27). Nytemmin on alettu kiinnittää huomiota tekstilajiin (Kalliokoski 2002: 148). Toisaalta on alettu pohtia yksittäisten tekstien asemaa tutkimusaineistona laajojen korpusten rinnalla tai asemesta (ks. Heikkinen 2002c: 22; esimerkkejä yksittäisten tekstien analysoinnista ks. Heikkinen 2000b–c; Heikkinen 2002b; Julkunen, V. 2002; Kankaanpää 2001; Kuronen ym. 2000; Laaksonen 2002; Tiililä 2000).

Monet hyväksyvät ajatuksen, jonka mukaan konteksti voidaan jakaa kahtia lingvistiseen kontekstiin (kotekstiin) ja ekstralingvistiseen kontekstiin (Akman – Bazzanella 2003: 323), mutta samalla joudutaan tunnustamaan, että niiden välinen raja ei ole selvä. Kiistelty on myös siitä, pitääkö tekstiä tarkastella ensisijaisesti muotoina vai merkityksinä. Vielä 1960-luvulla puhuttiin muotoa painottaen tekstisyntaksista ja tekstikieliopeista, mutta vuosikymmenten kuluessa on alettu korostaa tekstin sosiaalisia ja kognitiivisia puolia (de Beaugrande 1995: 542). Suunta on siis ollut tekstin sisältä ulospäin ja samalla muodoista kohti merkityksiä. Usein on erotettu toisistaan kielentutkimuksen formalistiset ja funktionaaliset suuntaukset (esim. Leino 1993; Nuyts 1995). Minna-Riitta Luukka yleistää, että formalistit pitävät kontekstia kielenulkoisena asiana, kun taas funktionalistien mukaan kieltä ei ole mieltä kuvata kontekstista irrallaan (2000: 140).

Pirjo Karvosen (nykyään Hiidenmaa) mukaan erottelu kontekstiin ja tekstiin on peräisin niistä tekstintutkimuksen perinteistä, joissa kielen yksiköitä tarkastellaan kielellisten ilmausten muodostamana rakennejoukkona: ”Tällöin ilmausten merkitysten katsotaan täsmentyvän ja disambiguoituvan kontekstin avulla. Kontekstina tarkastellaan tällöin konkreettista tilannetta.” (1995: 31–32.)

2.2. Tieteiden välissä

Kontekstit eivät kiinnosta pelkästään kielentutkijoita. *Kontekstin* on sanottu olevan yksi laajimmin käytetyistä käsitteistä humanistisissa tieteissä ja yhteiskuntatieteissä (Keskinen 2001: 97; Kovala 2001: 16; ks. myös Akman – Bazzanella 2003: 322–323). *Kontekstin* keskeisyydestä kertoo sekin, että kokonaisista tutkimusaloja rakennetaan käsitteen varaan. Mikko Lehtonen ehdottaa, että kulttuurintutkimuksen voisi määritellä ”kulttuuristen käytäntöjen kontekstien selvittämiseksi” (1998: 32; ks. myös Keskinen 2001: 101). Esa Väliiverosen mukaan ”mediatekstin tutkiminen kontekstissaan tarkoittaa yksinkertaisesti sen sijoittamista osaksi viestinnän ja merkitysten muodostamisen prosessia” (1998: 33).

Myös *diskurssin* käsitteeseen nojaavissa tekstianalyyseissa – erilaisissa diskurssianalyyseissa – *konteksti* on keskeinen käsite (ks. esim. Fairclough 1992; Solin 2001). Usein nojataan Sanna Valtosen (1998: 106–107) tavoin siihen, että kriittisen diskurssianalyysin kannalta kontekstin leimaavin ominaisuus on sen ”kaksinkertainen luonne: kaikki teksti on aina kontekstinsa muovaamaa ja samalla kontekstia uudistavaa”. Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen tapaan tekstin analysoinnin ensimmäisenä vaiheena voidaan pitää tekstin ja sen tuottamistilanteen mahdollisimman tarkkaa rekonstruktiota ja kontekstualisoimista (1993: 113).

Yksi merkittävä näkökulma kontekstikeskustelussa on kielitieteen tai -tieteiden ja yhteiskuntatieteiden suhde. Jotkut kielentutkijat ovat antautuneet omasta mielestään ehkä ”suuruudenhulluultakin” tuntuviin pohdintoihin, kuten Pirkko Nuolijärvi pohtii kirjoituksessaan *Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa?* (2002). Samalla muutamat yhteiskuntatieteilijät arvioivat toiveikkaasti kielentutkimuksen mahdollisuuksia (esim. Hänninen 2002) ja soveltavat kielentutkijoiden analyysimalleja (esim. Pietilä 1993; Vuori 2001; Wartiovaara 1991). Kielitieteellisen tekstintutkimuksen on puolestaan katsottu hyötyvän yhteistyöstä ja työkalujen lainaamisesta muilta tieteenaloilta (Hiidenmaa 2000: 164). Ensimmäisiä merkkejä kieli- ja yhteiskuntatieteilijöiden käytännön yhteistyöstäkin on jo (Kuronen ym. 2000).

Kontekstista voisi olla käsitteeksi, joka kutsuu eri alojen tutkimusta yhteen. Tähän mahdollisuuteen viittaa sanan etymologiakin. Latinan sana *contextus*, josta *konteksti* juontuu, merkitsee yhdistämistä esimerkiksi punomalla tai kutomalla (ks. Keskinen 2001: 97; ks. myös Halliday 1999: 3). Lehtonen kiinnittää huomiota siihen, että ”sananmukaiselta merkitykseltään” kontekstit ovat tekstien kanssa-tekstejä. Yhdessä oleminen on usein myös olemista tekstin

sisällä, osana tekstiä. Kontekstia ei voidakaan olettaa tekstille etukäteen. Juuri kunkin tekstin kontekstin selvittäminen on tutkimuksen tehtävä. (1998: 31–32; ks. myös 1996.) Ajatus yhdistämisestä ja yhdessä olosta sopii hyvin kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallin lähtökohdaksi. Kontekstissa saatetaan yhteen kielen eri puolet: kielisysteemi ja kielenkäytöt, kulttuurit ja tilanteet.

3. Konteksti suomalaisittain

Suomalaisessa tekstien tutkimuksessa on 1970-luvulta alkaen annettu joitakin vastauksia kysymykseen tekstin ja kontekstin olemuksesta. Erityisesti teksti- ja tyyliteoreetikko Nils Erik Enkvistin (esim. 1973; 1974; 1977) kontekstipohdinnat tunnetaan laajalti (ks. esim. de Beaugrande 1995; Semino – Culpeper 1995).

Tarkastelen nyt kuuden väitöskirjan (Kalliokoski 1989; Karvonen 1995; Luukka 1995; Heikkinen 1999a; Tainio 2001; Julkunen, J. 2002) ja kolmen muun lingvistiseksi tekstintutkimukseksi luettavissa olevan teoksen (Saukkonen 1984; 2001; Teksti työnä, virka kielenä 2000, jossa Heikkinen 2000a–d ja Tiililä 2000) kontekstikäsitteitä.⁴ Yleismallia muotoillessani pyrin ottamaan huomioon sen, mitä yhteistä tai yhteen sovitettavaa niiden näkemyksissä on.

Kontekstiin suhtaudutaan tutkimuksissa näin:

- 1) Kontekstia ei pohdita ja/tai se otetaan annettuna yhteisenä tietona (siitä, mitä on kielen/tekstin ulkopuolella).
- 2) Kontekstia tarkastellaan vuorovaikutuksen näkökulmasta.
- 3) Kontekstia tarkastellaan kognition näkökulmasta.
- 4) Kontekstia tarkastellaan tekstien välisten suhteiden näkökulmasta.
- 5) Kontekstia tarkastellaan yksittäis(t)en teksti(e)n näkökulmasta.
- 6) Tietoa kontekstista etsitään monista lähteistä.

Luokittelu on paitsi tulkintaani mainituista teoksista myös yleistys ja kärjistys. Luokittelusta saa kuitenkin käsityksen siitä, mitkä ovat olleet tekstien tutkimisen keskeiset lähtökohdat Suomessa. Esittelen nyt kunkin teoksen teoreettisia lähtökohtia, aineistoja ja analyysitapoja.⁵

---

⁴ En kiinnitä huomiota siihen, miten kirjoittajien kontekstikäsitteet mahdollisesti ovat muuttuneet.

⁵ Tutkimuksia on aiemminkin luokiteltu sillä perusteella, mitä mieltä niissä ollaan kontekstista: Luukka (2000: 154) jakaa diskurssintutkimuksen suuntauksat neljään, osittain juuri kontekstikäsitteiden perusteella. Hiidenmaa (2000: 179) näkee kontekstien kuvauksessa jatkumon, jossa toisena ääripäänä on ”selvä jako tekstiin ja kontekstiin”, toisena ääripäänä taas ”tekstin ja kontekstin sulauma”.

3.1. Konteksti annettuna tietona

Kalliokoski pitää väitöskirjassaan kontekstia tekstinulkoisena seikkana, josta on olemassa yhteistä tietoa: ”Tahdon katsoa, mitkä *ja*-sanana käyttöä koskevat rajoitukset ovat kuvattavissa ja selitettävissä pelkän syntaksin tai semantiikan avulla ja milloin *ja*-kytkösten ymmärtämiseen tarvitaan jotakin muuta kieltä tai kontekstia koskevaa tietoa.” (1989: 11.)

Kalliokoski tarkastelee toisaalta rinnastamisen kielioppia lauseen ja virkkeen tasolla, toisaalta *ja*-kytkösten tehtävää tekstissä (1989: 21). Taustalla ovat teoriat syntaksista, kognitiivisesta semantiikasta ja pragmaattisesta päättelystä (mt. 34). Aineiston runkona ovat Lauseopin arkiston *ja*-virkkeet. Lisäksi Kalliokoski keksii itse esimerkkivirkkeitä ja käyttää muun muassa päivälehdistä poimimiaan tekstinkatkelmia, muutamaa kokonaista tekstiäkin.

Kalliokoski ei varsinaisesti määrittele *tekstiä* eikä *kontekstia*. Hänen mukaansa tekstin tutkiminen on ”tekstin tulkitsemista”, ja hän selittää tekstin ilmiöitä olettamallaan yhteisellä tiedolla tilanteista, tekstien tarkoituksista ja tekstilajeista. Kalliokoskelle teksti tai konteksti ei ole tutkimusongelma tai kielianalyysin tulosta vaan jotakin, joka on kielelliseen analyysiin ryhtyessä jo tiedettävä. (Ks. 1989: 21.) Toisaalta Kalliokoski pohtii *ja*-kytkösten motivaatiota esimerkiksi suhteessa kielellisen merkityksen moniulotteisuuteen (mt. 155–159), mutta tämä puoli ei hänen väitöskirjassaan korostu.

Osittain annettuna *kontekstin* ja erilaiset kontekstit ottavat väitöskirjoissaan myös Luukka (1995), Liisa Tainio (2001) ja Jorma Julkunen (2002). Luukka vetoaa yhteisiin tietoihin ”akateemisesta yhteisöstä” ja sen ”pelisäännöistä”, joihin ”kuuluu” jotakin (1995: 110, 111, 119). Lisäksi hän olettaa asioita ”kulttuurista” puhuessaan Suomesta ”kulttuuritaustana” (mt. 15, 16). Tainio ”yrittää empiirisillä analyyseillaan” osoittaa, millä tavoin kielitieteellistä tietoa voi käyttää, kun tutkii ”osin ilmeistä, osin kielessä piilevää kulttuurista sukupuolidiskurssia” (2001: 64). Hän siis nojaa olettamaansa yleiseen tietoon ”kulttuurista” ja ”sukupuolidiskurssista”. Julkunen J. kuvaa ensin laajasti omiin kokemuksiinsa ja lähteisiin viitaten insinööriyön ”kulttuurikontekstia ja diskursiivisia käytänteitä” (2002: 20), ikään kuin ne olisivat teksteistä irrallisia. Näin hän erottaa ”kielenulkoisen maailman” (mp.) kielestä ja esittää sen taustana, jolla tekstianalyysin tuloksia voi selittää. Väitöskirjassani (Heikkinen 1999a) otan varsinkin aluksi annettuna joitakin asioita tekstilajeista, muun muassa pääkirjoituksen tehtävistä (esim. mt. 23).

3.2. Konteksti ja vuorovaikutus

Vuorovaikutuksen, ”yhteisön” ja dialogisuuden kannalta kontekstia selittää väitöskirjassaan Luukka (1995, esim. 54). Luukka etsii selityksiä tekstien ”interpersonaalisten” piirteiden käyttöön ja tulkintaan ”yhteisön kulttuurisista piirteistä” ja ”tilannesidonnaisista vuorovaikutuksen pelisäännöistä”. Luukka lähestyy yhteisön viestintätapoja ”yhteisön jäsenten lähtökohdista”. (Mt. 63.) Luukan tutkimuksen tarkoituksena ”ei ole kuvata abstraktin kielisysteemin universaaleja säännönmukaisuuksia vaan yksilöllisiä eroja, ryhmien ja yhteisöjen kielenkäyttötapoja ja kontekstin vaikutusta kielenkäyttöön”. (Mt. 21–22.)⁶

Luukan ”empiirinen aineisto” koostuu seitsemästä kielitieteellisestä konferenssiesitelmästä ja niiden pohjalta julkaistuista artikkeleista. Teksteissä käsitellään kielenopetukseen ja -oppimiseen liittyviä aiheita. Tekstien lisäksi Luukka on koonnut ”aineistoa myös tieteenoppaista” ja ”tekstiaineistoonsa kuuluvien tutkijoiden haastatteluista”. Tutkimusaineistoaan Luukka analysoi lähinnä yksittäisinä piirteinä. Hän luonnehtii tutkimusotettaan ”etnografiseksi diskurssintutkimukseksi”. (1995: 12, 14.)

Vuorovaikutusnäkökulmaa painottavat omalla tavallaan myös Tainio (2001) ja Tiililä (2000). Osa Tainion analyysistä on keskusteluntutkimusta. Tiililä soveltaa keskusteluntutkijoiden ajatuksia kirjoitetun tekstin analyysissä. Tainion mukaan vuorovaikutuksessa ei voi lyödä lukkoon ”laajempaa tulkintakehikkoa” etukäteen (2001: 48). Hän arvostelee ”kriittistä tekstianalyysia” siitä, että se ottaa ”annettuna paljon sellaista kontekstuaalista tietoa, jonka olemassaolon keskustelunanalyysi vaatii osoitettavaksi aineistosta” (mt. 47). Kontekstuaalisilla seikoilla Tainio puolestaan viittaa ”kielenulkoisiin seikkoihin”, joita hänen mukaansa käytetään tekstianalyysissä ”vuorovaikutusta selittävinä ilmiöinä” (mt. 47).⁷

Vuorovaikutus on myös Tiililän (2000) lähtökohta päivähoitopäätöksen analyysissä. Tiililä soveltaa tutkimuksessaan keskustelunanalyysin ideoita vuorovaikutuksen periaatteista. Toisaalta hän pitää kiinni myös siitä ajatuksesta, että tekstin kielellisiä ja muita valintoja avaten

---

⁶ Viime vuosina monet tutkijat ovat kiinnostuneet siitä, miten konteksti muuttuu vuorovaikutuksen kuluessa. On alettu puhua dynaamisesta kontekstista. (Ks. O'Donnell 1999: 63.)

⁷ Toisin kuin Tainion tarkoittamassa tekstianalyysissä (Fairclough 1992) suomalaisen lingvistisen tekstintutkimuksen, ”kriittisenkin” sellaisen (esim. Heikkinen 1999a), yksi kantava ajatus on ollut lingvistisen tekstianalyysin ensisijaisuus: konteksteja tai kontekstuaalista tietoa on analysoitava tekstilähtöisesti, kielellisiä ja muita valintoja eritellen.

on mahdollista tutkia vuorovaikutusta, kirjoittajan ja lukijan rooleja sekä moniäänisyyttä (mt. 262). Vuorovaikutus korostuu myös niissä tekstilähtöisissä tutkimuksissa, joissa tarkastellaan SF-teorian pohjalta teksteihin kirjoitettavia kirjoittajan ja lukijan rooleja osana intersubjektuaalisia merkityksiä (esim. Heikkinen 1999a; 2000a–d). Vuorovaikutus on olennainen teoreettinen lähtökohta Saukkosenkin töissä (ks. esim. 1984: 160–162).

3.3. Konteksti ja kognitio

Saukkonen pitää kognitiota tekstin välittömimpänä kontekstina sekä *Mistä tyyli syntyy?* -teoksessa (1984) että *Maailman hahmottaminen teksteinä* -teoksessa (2001). Tyyli-teoriassaan Saukkonen katsoo, että konteksti voidaan jakaa sisäiseen eli ”välittömään kognitiiviseen” kontekstiin ja ulkoiseen ympäristökontekstiin (1984: 157–158). Uudemmassa kirjassaan Saukkonen määrittelee, että tekstin lähin konteksti on kielenkäyttäjän tajunnan ”hierarkkinen ja ketjumainen kognitiivinen järjestelmä”. Saukkosen mukaan vuorovaikutuksen luoma kognitiivinen konteksti on välttämätön yhdysside tekstin ja ulkoisen maailman sosiaalisen viestintätilanteen välillä. (2001: 191.)

Saukkonen siis mallintaa kontekstia ketjuna: Tekstin välittömin konteksti on psykologinen. Ulkoinen tarkoitemaailma ja ulkoinen viestintätilannemaailma ovat kontekstiketjussa vasta seuraavina. Saukkosen mukaan ulkoiseen sosiaaliseen kontekstiin tyytyvä kuvaus jättää ”pinnallisuudessaan suuren aukon hypätessään ulkoisesta kontekstista tekstiin pyrkimättä selvittämään, miksi ja miten edellisestä seuraa jälkimmäinen”. (2001: 32–33.)

Kuten Saukkonen huomauttaa, ”varsinaista kognitiivista tekstilingvistiikkaa” Suomessa ei kattavassa muodossa ole (2001: 10). Kognitioon ei tekstien tutkimuksessa yleensä oteta kovin eksplisiittisesti kantaa. Jos viittauksia on, ne ovat yleisellä teoriatasolla, kuten väitöskirjassani (Heikkinen 1999a: esim. 70, 80, 99).

Yksi huomionarvoinen seikka Saukkosen töissä on se, että hän yhdistää kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen analyysin. Tyylianalyysissaan Saukkonen käyttää yksittäisiä tekstejä ”tyyppiesimerkkeinä” tyylilajeista. Tekstijoukkojen kvantitatiivisissa analyyseissa hän nojaa Oulun korpukselta tehtyihin tutkimuksiin, joissa aineistona on vähintään 60 sanan mittaisten

tekstiotosten joukko (1984: 55, 175–176; korpuksesta ks. Saukkonen 1982). Katkelmat ovat 1960-luvun kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta ja sanomalehtikirjoituksia.

Myös uudemmassa kirjassaan Saukkonen sekä luo yleiskuvaa tekstilajien eroista esimerkkitekstien ja muutamien kielellisten ominaisuuksien avulla että pyrkii löytämään faktoreita, jotka erottelevat tekstilajeja toisistaan. Faktorianalyysin keinoin hän ryhmittelee samaa asiaa mittaavat muuttujat yhteen saman faktorin alle. Saukkonen käyttää hyväkseen Oulun korpuksesta tehtyjä opinnäytteitä ja niitä varten tehtyjä tietokoneajoja. Aineisto ei koostu kokonaisista teksteistä, mutta tällä ei Saukkosen mukaan ole merkitystä tarkasteltavina oleviin asioihin. (2001: 82–85.)

3.4. Konteksti tekstien välisenä suhteena

Tekstien väliset suhteet ovat keskeisiä Karvosen (1995) (kon)tekstiajattelussa. Väitöskirjassaan hän pitää Jay Lemken (1985) tavoin käyttökelpoisimpana näkemystä, jonka mukaan sanan konteksti on toinen sana, lauseen konteksti on toinen lause ja tekstin konteksti on toinen teksti. Käsitteellä konteksti viitataan siis ”muihin teksteihin ja diskursseihin”. Karvosen mukaan näkemys on samankaltainen kuin Faircloughin (1992) ajatus intertekstuaalisuudesta: ”tekstit syntyvät aina suhteessa kontekstiin eli toisiin teksteihin, myös kirjoittamattomiin, toisin sanoen maailmaa jäsentäviin odotuksiin ja uskomuksiin”. (Karvonen 1995: 30.)

Huomionarvoista on Karvosen laaja tekstikäsitys. Tekstienvälisyyden korostamisesta tähän tapaan on lyhyt matka siihen kontekstikäsitukseen, jonka mukaan konteksti – tekstien suhteet toisiin teksteihin, lajeihin, diskursseihin, ideologioihin jne. – on analysoitavissa tekst(e)istä (ks. seuraava alaluku). Karvosen mukaan tekstin konteksti, silloin kun sillä tarkoitetaan tekstienvälisiä yhteyksiä, ei ole tekstin ulkopuolinen selitysmalli. Konteksti on pääteltävissä siitä, ”millaisiin muihin teksteihin teksti on suhteessa ja millaisena tuo tekstien välinen suhde ilmenee”. (1995: 31.)

Teoriataustakseen Karvonen nimeää SF-teorian ja kriittisen tekstianalyysin (1995: 39). Perusaineistona on kuusi lukion biologian ja maantiedon oppikirjaa. Näistä Karvonen on valinnut aineistokseen tekstijaksoja yhteensä 1 378 virkettä. Hän on ottanut tarkasteltavakseen ”kokonaisia päälukuja, alkuotsikosta lähtien koko jakson viimeiseen pisteeseen”. (Mt. 54.)

Analyysissaan Karvonen kuvaa lähinnä niitä kielellisiä resursseja, jotka ovat hänen aineistonsa teksteille tyypillisiä, ja toisaalta työ ”keskittyy merkitysten analysointiin”. Kuvaus tekstin merkityksestä syntyy hänen mukaansa vasta, kun eri tasojen analyysit yhdistetään. Silloin nähdään, millä tavoin kielen keinoin toteutetaan tekstin sosiokulttuurisia merkityksiä. (1995: 46–48.)

Karvonen jäsentää tutkimustaan muotoseikkojen perusteella. Väitöskirjassani (Heikkinen 1999a) lähtökohta on merkitysten analysoiminen, ja rakennan tutkimukseni metafunktioiden (merkitysulottuvuuksien) ja merkitystasojen varaan. Kolmattakin raportoinnin tapaa on kokeiltu, ”merkityskeskeistä” (ei metafunktiottain) (Kuronen ym. 2000: 526). Näissä tutkimuksissa eroja on pikemminkin tutkimustulosten raportointitavoissa kuin kontekstikäsityksissä.

Karvosen tapaan tekstien välisiä suhteita tutkimuksissaan painottavat myös Julkunen, J. (2002) ja Tiililä (2000). Minä ehdotan esityslistaa tutkiessani, että intertekstuaalisuusanalyysissa on mahdollista panna painoa ainakin seuraavanlaisten suhteiden selvittämiseen: tekstin suhde 1) luonnollisen kielen systeemiin, 2) rekistereihin, 3) toisiin teksteihin, 4) diskursseihin, 5) tekstilajeihin, 6) itseensä, 7) tyyliin ja 8) ideologiaan (Heikkinen 2000c: 71–72). Ehdotan myös, että tekstien välisiä suhteiden kenttä voidaan jakaa neljään osaa: kirjoitetut ja puhutut tekstit, jo oivat ja tulevat tekstit (mt. 70–71).⁸

3.5. Tekstiin kirjoittuva konteksti

Ajatus teksteihin kirjoittuvista konteksteista on keskeinen omissa tutkimuksissani (erityisesti Heikkinen 1999a; 2000c). Pidän konteksteja abstrakteina merkityspotentiaaleina, jotka aktuaalistuvat teksteissä. Konteksteja on siis mahdollista analysoida teksteissä näkyviä valintoja analysoiden. Tekstiä on mahdollista avata tutkimuksessa kahteen suuntaan, sekä kielianalyysiin että sosiokulttuuriseen analyysiin. Nämä suunnat eivät ole toisistaan erillään, päinvastoin: kielianalyysin on oltava sosiokulttuurisesti pätevää ja sosiokulttuurisen analyysin on oltava kielellisesti perusteltavissa. (1999a: 55.)

---

⁸ Luokittelut ovat yleistyskiä ja sellaisina ristiriitaisia. Esimerkiksi kielisysteemin voi katsoa koostuvan rekisteri-, tekstilaji- ja ideologiapotentiaalista. Myöskään kirjoitettujen ja puhuttujen tekstien raja ei ole itsestään selvä.

Väitöskirjassani (1999a) hyödynnän ajatusta sisäisestä eli tekstiin kirjoittuvasta kontekstista. Konteksti siis tunkeutuu tekstiin: se, missä, miten ja mihin tarkoitukseen teksti tuotetaan, vaikuttaa tekstintuottajan käyttämiin sanoihin ja muihin muotoihin. Virkatekstitekniikassa keskeistä on tekstin ja tekstityön suhde. Lähestyn konteksteja kahdesta suunnasta: Toisaalta ymmärrän kontekstin tekstejä ympäröiväksi (työ)tilanteeksi (rekisteri), kulttuuriksi (tekstilaji) ja yleiseksi olosuhteeksi (ideologia). Toisaalta ajattelen, että konteksti kirjoittuu teksteihin ja on niistä kuvattavissa kielellisinä, typografisina ja muina valintoina sekä tulkittavissa merkityksinä. (Heikkinen 2000b: 119.) Keskeinen taustateoriani on sosiosemiotiikka ja SF-kielioppi, vaikka muodostankin teoreettista näkemystäni myös muista aineksista (esim. tekstilaji- ja ideologiateorioista).

Väitöskirjassani aineistona on sata sanomalehtien pääkirjoitusta, ja käsittelen niitä sekä tekstimassana että kokonaisina teksteinä ja tekstikatkelmina. Virkatekstitekniikassani aineistonani on kokonaisia tekstejä: esityslista, johtosääntö, toimintakertomus, tasa-arvosuunnitelma ja kehittämisraportti.⁹

Ajatusta teksteihin tunkeutuvasta kontekstista on nähtävissä useimmissa tutkimuksissa, joissa pyritään analysoimaan tekstejä (myös) merkityksinä. Esimerkiksi Tiililän (2000) tutkimuksessa tämä näkemys on vahvasti esillä. Toisaalta Luukka (1995: 98) kritisoi ajatusta tekstistä merkityskokonaisuutena, josta sellaisenaan olisi analysoitavissa joitakin merkityksiä.

3.6. Kontekstietoa kaikkialta

Tutkiessaan päivähoitopäätöstä Tiililä pyrkii hankkimaan mahdollisimman paljon tietoa teksteistä ja konteksteista eri keinoin. Hän sanoo (2000: 217) analyysitapansa olevan lähellä diskurssihistorialliseksi kutsuttua metodia (ks. Fairclough – Wodak 1997: 266; Iedema – Wodak 1999: 9), jossa tekstin tulkinnassa pyritään ottamaan huomioon saatavissa oleva taustatieto.

Ensinnäkin Tiililä tekee tekstianalyysia, jossa yhdistyvät tekstikeskeinen ja tekstienvälisyyttä korostava painotus. Tiililä olettaa, että teksti ei edusta vain itseään ja ole ikään kuin

---

⁹ Olen painottanut kokonaisten tekstien analysoinnin olennaisuutta muissakin tutkimuksissani (Heikkinen 1998; 1999b; 2000e; Heikkinen – Vesa 1999).

sattumanvarainen tiettyjen yksilöiden tai yksiköiden tuote. Teksti kertoo ajasta, paikasta ja koko siitä kulttuurista, johon se on tuotettu. Tiililän tutkimuksen keskeinen hypoteesi onkin, että konteksti tunkeutuu tekstiin ja on myös luettavissa siitä. Tekstistä on siten Tiililän mukaan järkevä lähteä liikkeelle jo kontekstinkin määrittelemiseksi, ”sillä vasta kun tätä fyysiseltä olemukseltaan rajallista, aistein havaittavaa liuskaa on analysoitu, on mielekästä pohtia, mihin sitä esimerkiksi kannattaa verrata”. (2000: 215–216, 232.) Vaikka Tiililä ei ”järjestelmällisesti sovelta” SF-kielioppia, hänen analyyseistään ovat monesti nähtävissä aineistona olevan päivähoitopäätöksen ideationaaliset, interpersoonaiset ja tekstuaaliset valinnat (mt. 217).

Toiseksi Tiililä selvittää ”päätöstekstin syntyä ja elämää” (2000: 217) haastattelemalla neljää sosiaaliviraston työntekijää. Kolmanneksi hän valottaa tekstin suhdetta muuhun todellisuuteen viittaamalla eri alojen tutkimuksiin virkateksteistä ja -työstä.

Samanlaista pyrkimystä useiden menetelmien yhdistämiseen on omissa virkakielitekitutkimuksissani. Tekstianalyysin lisäksi tuotan tietoa teksteistä, tekstilajeista ja työstä haastatteluiden ja kyselyn avulla. Käytän niissä syntyneitä tekstejä paitsi lähdeaineistona osittain myös tekstianalyysin aineistona. (Heikkinen 2000a–d.) Pääkirjoitustutkimuksessa taustoitan tutkimusta haastattelemalla päätoimittajia (Heikkinen 1999a).

Myös Tainio (2001) ja Luukka (1995) käyttävät väitöskirjoissaan metodina haastatteluja. Useimmissa tutkimuksissa viitataan myös aiempiin tutkimuksiin, joissa on käytetty samantapaisia menetelmiä tai tutkittu samankaltaisia aineistoja.¹⁰

4. Konteksti SF-kielitieteessä

Yksi suomalaisen tekstintutkimukseen vaikuttanut ja vaikuttava traditio on systeemifunktionaalinen kieliteoria. Esittelen nyt yleisesti joitakin SF-teoreetikkojen lähtökohdista siitä näkökulmasta, miten he mallintavat tekstin suhdetta kontekstiin. Käsittelen puitteiden ja kontekstin suhdetta, tilannekontekstin ja metafunktioiden suhdetta, kulttuuria tekstilajien systeeminä ja ideologiaa.

---

¹⁰ Tietoa yritetään saada useista lähteistä myös silloin, kun eri tieteenalojen tutkijat yhdistävät osaamistaan (ks. esim. Kuronen ym. 2000: 533).

Aluksi kuitenkin perustelen, miksi tekstin ja kontekstin suhdetta on hedelmällistä lähestyä juuri SF:n ideoin. Tärkein lähteeni on edellä mainitsemani artikkelikokoelma *Text and Context in Functional Linguistics*, mutta viittaan myös muuhun relevanttiin kirjallisuuteen, kuten artikkelikokoelmiin *Register Analysis* (1993) ja *Discourse and Community* (2000).¹¹

4.1. Lingvistisen ja sosiaalisen suhde

Helen Leckie-Tarryn mukaan Hallidayn yritys kuvata tekstin ja kontekstin suhdetta on yksi vaikuttavimmista siksi, että Hallidaylle keskeistä on ”lingvistisen” ja ”sosiaalisen” suhde. Hallidayn malli on teoreettinen rakennelma, jossa tilanne liitetään samanaikaisesti tekstiin, kielisysteemiin ja sosiaaliseen systeemiin. (Leckie-Tarry 1993: 28; ks. myös Halliday, esim. 1978: 142.)

Hasan puolestaan korostaa sitä, että Halliday mallintaa kieltä kolmitasoisena systeeminä. Tasoja ovat semantiikka, leksikkokielioppi ja fonologia. Konteksti on teoreettisen mallin neljäs taso, mutta se ei ole kielen taso. (Hasan 1996: 204.) Hallidayn mukaan merkitys ”enkoodataan” kieliaksi (e. *wording*), kieliaksi taas puheeksi. Merkitys on semanttinen, kieliaksi leksikkokieliopillinen (tai syntaktinen) ja puhe fonologinen systeemi. (1978: 208.) Ajatusta voi soveltaa myös kirjoitettuun kieleen, kun ”fonologia” korvataan ”ortografialla” ja ”puheen” asemesta puhutaan ”kirjoituksesta”.

Hallidayn merkitys- ja kontekstikäsitteeseen on vaikuttanut vahvasti kaksi traditiota, brittiläinen (Bronislaw Malinowski ja J. R. Firth) ja amerikkalainen (Edward Sapir ja Benjamin Lee Whorf). Halliday pitää traditioita toisiaan täydentävinä: Brittiläisessä kieli ymmärretään toiminnan muotona, tekstinä, ja painotetaan sitä, että tilanne on kielen konteksti. Amerikkalaisessa traditiossa kieli ymmärretään ajattelun muotona, systeeminä, ja painotetaan sitä, että kulttuuri on kielen konteksti. (Halliday 1999: 5-6; ks. myös Hasan 1996.)¹²

Hallidayn teorian ehkä keskeisin käsite on *merkityspotentiaali*. Kun ihminen oppii äidinkieltä, vierasta kieltä, tieteen tai matematiikan kieltä, kun ihminen oppii lukemaan tai kirjoittamaan,

---

¹¹ SF-teorian perusteita esittelee monipuolisesti myös Susanna Shore tutkimuksessaan suomen kieliopista (1992).

¹² Myös Alessandro Duranti ja Charles Goodwin kiinnittävät huomiota kahteen traditioon. Toisen ajatteluperinteen mukaan kieli nähdään tehokkaana loogisen ajattelun mekanismina. Toisen mukaan kieltä pitää käsitellä osana inhimillisen toiminnan konteksteja. (1992: 16–19.)

oppijan täytyy konstruoida eli rakentaa mielessään kielellinen systeemi. Kaikki nämä ovat merkityspotentiaalin muotoja. Systeemi tai potentiaali ilmenee teksteissä ”kielen esimerkkeinä”. (Halliday 1999: 7.)

Halliday täsmentää kuvaustaan merkityksestä sekä kielen ja kontekstin suhteesta *tođentuman* eli *realisaation* (e. realization) ja *ilmentymän* eli *instantiaation* (e. *instantitation*) käsitteiden avulla. Tilanne tođentuu tekstissä ja kulttuuri tođentuu kielisysteemissä. Vastaavasti kulttuuri ilmenee tilanteessa ja kielisysteemi tekstissä. (Halliday 1999: 15; Hasan 1999: 223–225.)

Tilanne ja kulttuuri eivät ole erillisiä asioita. Ne ovat samoja asioita eri näkökulmista katsottuina. Tilanne on kulttuurin esimerkki; kulttuuri on erityyppisten tilanteiden potentiaali. (Halliday mt. 7–9, 15; ks. myös Heikkinen 2000b: 116–128.)¹³

Vaikka kontekstin mallintamisesta on SF-teoriassakin useita näkemyksiä, useimmat SF-tutkijat hyväksyvät Hallidayn rekisteriteorian peruslähtökohdat. Yksi niistä on ajatus kielen monisysteemisyydestä eli kielestä systeemien systeeminä. Toinen on ajatus kontekstualismista tai kontekstuaalisesta vaihtelusta eli siitä, että erilaisia konteksteja varten on olemassa erilaisia kielisysteemejä, erilaisia rekistereitä. (Matthiessen 1993: 221–223.) Keskeistä on myös se, että kontekstia pyritään mahdollisimman pitkälle kuvaamaan semioottisena systeeminä pikemmin kuin materiaalisena tai mentaalisenä systeeminä (Martin 1999: 29).¹⁴

Mielipide-eroja SF-tieteilijöillä on siitä, onko tarvetta laajentaa rekisteriteoriaa tekstilajin ja ideologian tasoilla. Leckie-Tarryn mukaan tekstilajiteoreetikot ovat pitäneet käsitettä *tekstilaji* tehokkaampana kuin käsitettä *rekisteri*, kun kuvataan kielellisen funktion ja kielellisen muodon suhdetta. Halliday on kuitenkin pitäytynyt *rekisterin* käsitteessä. Hän käyttää *tekstilajia* suppeassa merkityksessä, tavalla, joka on ollut yleinen kirjallisuuskeskusteluissa. Jotkut tekstilajiteoreetikot puolestaan ovat sitä mieltä, että rekisteriteoriassa annetaan liian vähän arvoa sosiaalisille prosesseille ja siten tekstien funktionaalisille puolille. Heidän mukaansa

---

¹³ SF-lingvistien käsitys kulttuurista on eri kuin ne merkitykset, joita *kulttuurille* arkikeskusteluissa usein annetaan. Yleensä *kulttuurilla* tarkoitetaan kieliyhteisön perinteisiä elämäntapoja, uskomuksia ja arvoja ja kulttuuri määritellään ihmisten etnisen alkuperän perusteella. Huomattava kuitenkin on, että kaikki meistä ovat osallisina monissa samanaikaisissa kulttuureissa. Halliday ehdottaa, että kulttuuria pitäisi tulkita kielen näkökulmasta: kontekstina kielelle, merkityssysteeminä, joka todennetaan kielessä ja joka siten voidaan konstruoida kielessä (1999: 16–19).

¹⁴ Kielen lisäksi semioottisten systeemien analyysia on sovellettu muun muassa kuviin (esim. Kress – van Leeuwen 1996) ja musiikkiin (esim. Danielewicz-Betz 2000).

tekstin kielellisiä piirteitä pidetään rekisteriteoriassa sosiaalista kontekstia tärkeimpinä ja tilannekontekstia sosiaalista kontekstia merkittävämpänä. (Leckie-Tarry 1993: 28–35.)¹⁵

Christian Matthiessenin mukaan se, että rekisterimalli on saanut rinnalleen tekstilajimallin, on omiaan tähdentämään rekisterin luonnetta teoreettisena rakennelmana (1993: 223–224). Matthiessen näkee, että mallien välisissä eroissa on osittain kyse myös käsiteongelmista, ja teorioita voidaan pitää paitsi vaihtoehtoisina myös toisiaan täydentävinä (ks. mt. 231–234). Yleismallia rakentaessani tartun tähän ajatukseen: rekisteriteoria ja tekstilajiteoria täydentävät toisiaan.

4.2. Tilannekonteksti ja puitteet

Hallidayn mukaan tilannekonteksti on teoreettinen olio, jolla selitetään, miten teksti liittyy sosiaalisiin prosesseihin. Tilannekontekstilla on kolme komponenttia: tilanne koostuu siitä, mitä on meneillään, ketkä osallistuvat ja mikä on kielen tehtävä. (1999: 10–11.) Kontekstin tämäntapainen abstrahointi ei tuo suoraa vastausta siihen tekstintutkijan kysymykseen, miten tutkimuksissa pitäisi suhtautua tekstien ”välittömiin materiaalsiin ympäristöihin” (mp.), jotka ovat aistein havaittavissa.¹⁶

Yksi yritys vastata kysymykseen on Hasanin ajatus materiaalisista tilanneolosuhteista (e. *material situational setting*) (1999; myös 1996). Viittaaan niihin jatkossa *puitteina*. Carmen Cloranin mukaan puitteiden voidaan ajatella olevan aktuaalinen fyysinen tila. Konteksti on abstrahoitu puitteista metalingvistisiin tarkoituksiin, ja puitteet voivat rajoittaa mitä tahansa vuorovaikutusta, mitä tahansa kontekstia. Puitteiden elementtejä ovat muun muassa inhimilliset ja ei-inhimilliset entiteetit, ei-kielelliset aktiviteetit (1999: 178). Puitteita ovat niin ikään sosiaalisten prosessien vakiintuneet fyysiset sijainnit ja ajat (Hasan 1999: 154–155).

---

¹⁵ Saukkonen (2001: 142–145) suosii *tekstilajin* (*genren*) käsitettä *rekisterin* asemesta. Hänen mukaansa on mahdoton erottaa sitä, mikä on niin sanottua kulttuurikontekstia ja mikä niin sanottua tilannekontekstia. Saukkosen mukaan *genre* tarkoittaa sekä geneeristä tilannetta että semanttista potentiaalia ja tekstilaji ”realisoituu kielellisesti syntagmaattiseksi tekstiksi ilman että välille mahtuu mitään ylimääräistä ja keinotekoista rekisterin tyyppistä tasoa”.

¹⁶ Esimerkiksi Per Linell muistuttaa, että kontekstien maailmassa täytyy osoittaa oikea paikka myös materiaalisille olosuhteille (1998: 274; ks. myös Fairclough 1992: 60; Saukkonen 1984: 158).

Puitteiden merkitystä voi tarkastella Hasanin ajatusten mukaisesti ”institutionalistumisen” näkökulmasta, kuten esimerkiksi Cloran (1999) ja Wendy L. Bowcher (1999) tekevät. ”Institutionalistumisella” tarkoitetaan tilannekontekstin ja puitteiden jatkumoa. Jos yhteisön jäsenet tietävät tilanteen muuttujat, he voivat ennustaa, millaisia merkityksiä voitaisiin tarkoittaa siinä tilanteessa ja päinvastoin. (Bowcher mt. 141; ennustettavuudesta ja pääteltävyydestä ks. Halliday 1978; Eggins – Martin 1997.) Mitä korkeampi puitteiden ”institutionalistumisen aste” on, sitä suuremmat vuorovaikutuksen rajoitukset ovat (Cloran 1999: 178; Hasan 1996: 46).¹⁷

Kirjoitettuja tekstejä tai ”graafista kanavaa” tutkittaessa puitteiksi voidaan ymmärtää muun muassa kirjasintyyppit ja logot (Hasan 1999: 156), kuvat ja typografia (ks. Kress – van Leeuwen 1996). Olen viitannut tekstin näihin puoliin esinemäisyytenä ja kirjoitettutena (esim. Heikkinen 2000d: 310–314; ks. myös Halliday 1996).

4.3. Tilannekonteksti ja metafunctiot

Yksi SF-lingvistiikan lähtökohdista on hypoteesi kontekstin ja metafunktion yhteenliittymisestä. Geoff Thompson (1999) selittää hypoteesia näin: Jokainen tilannekontekstin ulottuvuuksista vastaa yhtä kielen metafunctiota. Tilannekontekstin alamäärää eksperientiaalisia (ideationaalisia) merkityksiä ja on niiden heijastama ja konstruoima. Tilannekontekstin sävy korreloi samalla tavalla intersoonaisen merkityksen kanssa ja tapa tekstuaalisen merkityksen kanssa. Siten kielenkäyttäjän valinnat vaikkapa modaalisuudessa (intersoonaisen merkityksen alueella) selitetään yksistään tai ainakin pääosin viittaamalla tilannekontekstin sävyyn eli siihen, millaisia roolisuhteita vallitsee osallistujien kesken.¹⁸

---

¹⁷ Esimerkiksi oikeudessa puitteiden elementit ovat todennäköisesti monin tavoin semioottisesti koodatut ja institutionalistumisen aste korkea. Osallistujien roolit on tehty selviksi muun muassa valitsemalla tietyt paikat tuomarille ja syytetyille ja asettamalla käyttäytymisrajoituksia. Lakituvassa ei olekaan paljon mahdollisuuksia neuvotella osallistujien rooleista ja tarkoituksista. (Cloran 1999: 179.) Voimakkaasti institutionalistuneissa ympäristöissä on yleensäkin vähän henkilökohtaista vapautta neuvotella tilannekontekstista tai puitteista (Hasan 1999: 171).

¹⁸ Tätä yleisjaottelua on toistettu näihin päiviin asti niissä suomalaisissa tutkimuksissa, joissa sovelletaan SF-teoriaa (esim. Heikkinen 1999a; Kuronen ym. 2000: 521).

Thompson pitää hypoteesia hyvänä monessa mielessä. Voidaan näet vakuuttavasti osoittaa, että kieli organisoituu kolmen metafunktion varaan. Samoin voidaan intuitiivisesti pitää todennäköisenä, että tilannekontekstin muuttujien ja metafunktioiden välillä on yhteys. (1999: 104–105.) Toisaalta Thompson suhtautuu hypoteesiin kriittisesti, sillä hänen mukaansa se ei aina näytä käytännössä toimivan (mt. 103).

Metafunktioiden ja tilannekontekstin muuttujien suhdetta onkin ehkä tulkittu yksioikoisemmin, kuin Halliday on tarkoittanut. Thompson huomauttaa Hallidayn johdonmukaisesti painottaneen sitä, että kontekstimuuttujien ja metafunktioiden väliset vastaavuudet ovat todennäköisyyksiä. Tietyt tekstin piirteet voivat siis olla kytköksissä myös johonkin muuhun kontekstimuuttujaan kuin siihen, johon ne hypoteesin mukaan ovat yhteydessä. (Thompson 1999: 106.)

Thompson noudattelee Hasanin (1995) ajatusta, jonka mukaan merkitys ei ole kolmen merkityksen summa. ”Kontekstuaalinen konfiguraatio” on kuin kemiallinen liuos, jossa jokainen tekijä vaikuttaa toisten merkityksiin. Esimerkiksi transitiivisuusvalinnat eivät konstruoi vain alaa, vaan jossain määrin myös sävyä: äidin ja lapsen keskustelussa heidän suhteensa heijastuu osittain aiheissa, joista he puhuvat. Kontekstimuuttujat ovat ”läpäiseviä”, joten jokainen niistä voidaan nähdä jokaisen metafunktion näkökulmasta. (1999: 106–107.)

Esimerkkinä kontekstimuuttujien läpäisevyydestä Thompson antaa nominaalistukset lääkärin ja potilaan välisissä keskusteluissa. Nominaalistuksista on yleensä yhdistetty tapaan, mutta ne liittyvät myös sävyyn ja alaan. Nominaalistusten avulla voidaan paketoita propositioita ja esittää niitä faktoina. Tämä vaikuttaa selvästi ilmaistuihin interpersoonaisiin merkityksiin. Samalla nominaalistuksella luodaan olio, jota voidaan käyttää osallistujana toisessa prosessissa. Tämä puolestaan muuttaa eksperientiaalisen merkityksen muodostamista. (1999: 117.)

Jos kirjoituksessa lukijakunnaksi oletetaan sisäpiiriläiset, käytetään nominaalistuksia: puheenaihe esitetään tutuna ja siitä annetaan lisää tietoa. (Thompson 1999: 120: lehtiutisten nominaalistuksista ks. Downing 2000.) Nominaalistus on yksi esimerkki kieliopillisista metaforista, joilla Halliday (esim. 1994) tarkoittaa semanttisesti ”inkongruentteja” valintoja. Jokapäiväisessä puheessa asioita (olioita, ihmisiä jne.) kuvataan ”kongruentisti” substantiivein,

toimintoja ja tekemisiä verbein, loogisia suhteita konjunktioiden ja niin edelleen (luettelo englannin kieliopillisista metaforista ks. Martin 1997: 32).¹⁹

Kannatan Hasanin ja Thompsonin tapaan ajatusta, jonka mukaan metafunktioiden ja kontekstimuuttujien välistä suhdetta ei ole syytä pitää yksioikoisena (”ala vastaa ideationaalisia merkityksiä” jne.). Niin kontekstimuuttujat kuin metafunktiotkin ovat tutkimusta varten tuotettuja abstraktioita, joilla pyritään ottamaan analyysissä haltuun kielenkäytön eri puolia ja ulottuvuuksia. Todellisissa kielenkäyttötilanteissa kaikki vaikuttaa kaikkeen, ja jokainen tekstissä näkyvässä oleva valinta vaikuttaa kaikkiin niihin merkityksiin (ja konteksteihin), joita tekstistä on tulkittavissa.

4.4. Kulttuuri ja ideologia

SF-lingvistiikassa kulttuuria on alettu mallintaa paitsi Hallidayn tapaan rekisterinä myös tekstilajien systeeminä. Rekisteriteorian laajennusta kutsutaan tekstilajiteoriaksi tai rekisteri- ja tekstilajiteoriaksi. Yksi teorian kehittäjistä on Martin, jonka mukaan tavoitteena on kartoittaa kulttuuria tekstilajien järjestelmänä. *Tekstilajilla* Martin tarkoittaa jaksottaista, päämääräsuuntautunutta merkityksellistä toimintaa tai sosiaalista prosessia, sitä, miten asiat saada tehdyiksi, kun kieltä käytetään niiden tekemiseen. *Tekstilaji* viittaa vaiheittaisiin, merkityksellisiin sosiaalisiin prosesseihin, joita mallinnetaan yleisemmällä abstraktiotasolla kuin alan, tavan ja sävyn muuttujia. (Martin 1999: 25–27, 30–31.)²⁰

Martinille tekstilaji ja rekisteri ovat sosiosemioottisia systeemejä, jotka realisoituvat kielen kautta. Toisin sanoen kieli on rekisterin ilmaisutaso ja rekisteri puolestaan on tekstilajin ilmaisutaso. Alan, tavan ja sävyn arvot voivat vaihtua mentäessä tekstilajissa jaksosta toiseen. (Martin 1999: 32, 39.) Rachel Whittaker (2000: 88) tulkitsee Suzanne Egginsin ja Martinin (1997: 234) ajatuksia niin, että rekisteri- ja tekstilajiteoriolla yritetään selittää kielellinen variaatio viittaamalla variaatioon kontekstissa. Whittakerin mukaan teoriolla on

---

¹⁹ Tekstejä, jotka ovat kieliopillisesti metaforisia, on tapana pitää muita arvokkaampina (Eggins – Wignell – Martin 1993: 76–77). Kieliopillisia metaforia käytetään myös byrokraattisen kontrollin luonnollistamiseen (ks. esim. Iedema 1999).

²⁰ Hasan pitää Martinin konnotatiivisemmioottista mallinnusta tarpeettomana ja SF-teoriaan huonosti sopivana (1996: 184, 198). Martin puolestaan ei pidä riittävänä Hasanin mallia geneerisestä rakennepotentiaalista (1999: 40). Muita tunnettuja tekstilajiteorioita ks. esim. Bhatia 1993; Swales 1990.

menestyksekkäästi selitetty tilannekontekstin ja tekstin kielen piirteiden yhteyttä ja lisäksi pystytty kuvaamaan tekstin rakennekomponentteja (mt. 92–93).

Mitä tekstilajimalli käytännössä tarkoittaa? Martin antaa esimerkin ruokareseptistä. Mallin mukaisesti voidaan kysyä, miten resepti liittyy alan (kokkaamisen) kautta kotitöihimme. Toisaalta voidaan kysyä, miten se liittyy sävyn (opastaminen) kautta muihin ”pedagogisiin suhteisiin” tai tavan (kirjoittaminen) kautta muihin tapoihin. Lisäksi tekstilajin analysoijat ovat kiinnostuneista ”geneerisestä intertekstuaalisuudesta”. He haluavat tietää, miten reseptit liittyvät – joukkona säännöllisesti toistuvia alan, tavan ja sävyn valintoja – muihin tekstilajeihin, kuten käyttöohjeisiin tai huonekalujen kokoamisohjeisiin. Mallin kannattajat ovat kiinnostuneita myös ”kontekstuaalisesta metaforasta”. Sillä tarkoitetaan yhden tekstityypin käyttämistä jonkun toisen virkaa toimittamassa, edustamassa jotakin toista. (Martin 1999: 33–34; tekstilajirakenteesta ks. Martin 1997: 16–18.)²¹

Tekstilajiteoreetikot eivät ole tyytyneet siihen, että kontekstimalliin tuodaan tilanteen (rekisterin) lisäksi toinen, kulttuurin (tekstilajin) taso. Lisäabstraktiotasoksi on esitetty ideologiaa. *Ideologialla* tarkoitetaan SF-lingvistien kirjoituksissa yleensä tekstilajia yleisempää kontekstin tasoa, jota nimitän yleiseksi olosuhteeksi. Jotkut tekstissä näkyvistä valinnoista selittyvät rekisteritekijöillä, jotkut tekstilajivaatimuksilla, osa ideologiavalinnoilla. Kiinnostus ideologiaan juontuu kriittisestä lingvistiikasta, kielen ja vallankäytön suhteen pohtimisesta (ks. Martin 1999: 48–52). Ideologian analysointia on perusteltu muun muassa sillä, että kaikki tekstissä näkyvät valinnat eivät ole selitettävissä tilannekontekstilla (ks. Whittaker 1999: 88).

Eggs kiteyttää kolmitasoisien kontekstimallin periaatteet näin: Rekisterivalinnoissa on kyse siitä, että kieltä ei kirjoitettaessa käytetä samalla tavalla kuin puhuttaessa (tavan vaihtelu); sitä ei käytetä samalla tavalla puhuessa esimiehelle kuin puhuttaessa rakastajalle (sävyn vaihtelu); sitä ei käytetä samalla tavalla puhuttaessa lingvistiikasta kuin puhuttaessa hölkkäämisestä (alan vaihtelu). Tekstilajivalinnoista on kyse siitä, että teksteillä pyritään joihinkin päämääriin ja teksti rakennetaan jaksoittain eteneväksi. Mutta valitaanpa mikä rekisteri tai tekstilaji tahansa,

---

²¹ Martin viittaa myös Lemken (1995) ajatukseen metaredundanssista, eräänlaisesta toisteisuudesta. Tekstilaji on metaredundantti suhteessa rekisteriin, joka puolestaan on metaredundantti suhteessa kieleen. (Martin 1999: 34–40; myös 1997: 4–10.) Matthiessen kiteyttää metaredundanssijatituksen näin: leksikkokielioppi todentuu fonologiassa ja semantiikka todentuu leksikkokieliopin todentumana fonologiassa (1993: 250; ks. myös Heikkinen 2000b: 120–121). Ajatusta voidaan soveltaa myös kirjoitettuihin teksteihin (”fonologian” asemesta ”ortografia”).

kielenkäyttöön vaikuttavat myös ”ideologiset asemat”, tietoiset tai tiedostamattomat arvot, periaatteet ja valittavat näkökulmat. (1994: 9–10.)

Ideologia yhdistetään SF-analyyseissa usein intersubjektisiin merkityksiin, valtaan, arvoihin ja arvottamiseen (esim. Birch 1993; Hunston 1993; White 2000; ks. myös Matthiessen 1993: 239). Mallissani pidän ideologiaa yleisimpänä kontekstitasona, osana merkityspotentiaalia, joka aktualistuu tekstin kaikissa kielellisissä, typografisissa ja muissa valinnoissa. Ideologisissa valinnoissa on kyse perustavista merkityksistä: mikä on oikein, mikä väärin; mihin ryhmään me kuulumme, mihin emme (ideologiateorioista ks. Heikkinen 1999a).

5. Ehdotus malliksi

Fennisti-tekstintutkijoiden ja SF-kielitieteilijöiden ajatuksista on johdettavissa kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismalli. Mallin yleisyydellä tarkoitan sitä, että – ainakin periaatteessa – sitä voivat soveltaa erilaisten kieliteorioiden ja -oppien kannattajat mihin tahansa tekstiaineistojen analysointiin. Puhuessani (kon)tekstintutkimuksesta tarkoitan tutkimusta, jossa lähdetään siitä, että teksti ja konteksti ovat erottamattomat: yhdestä ei voi puhua puhumatta toisesta. Analyyseissa tekstin ja kontekstin voi kuitenkin teknisesti erottaa toisistaan.

Selvyyden vuoksi on syytä vielä täsmentää käsitteiden *tekstien tutkimus*, *tekstintutkimus* ja *tekstianalyysi* käyttöä. *Tekstien tutkimus* on yläkäsite, jolla voidaan viitata millaiseen tahansa tekstien tutkimiseen, niin eri aloilla tehtävään tieteelliseen tutkimukseen kuin muuhunkin. *Tekstintutkimuksella* tarkoitan tieteellistä tekstien tutkimista. Tekstintutkimusta voivat oman tieteenalansa lähtökohdista ja moninaisin metodein tehdä kielitieteilijät, kulttuurintutkijat, tiedotustutkijat ja niin edelleen. Tekstintutkimus voi olla esimerkiksi sisällönanalyysia tai tekstien tuottamis- ja vastaanottoprosessin tutkimista. *Tekstianalyysi* puolestaan on kielitieteellistä tekstintutkimusta. Tekstianalyysissa tutkimusyksikkönä on kirjoitettu teksti (tai kirjoitetut tekstit) ja analyysin tarkoituksena on eritellä tekstissä näkyvissä olevia kielellisiä ja muita valintoja, joilla aktualisoidaan tiettyjä merkityspotentiaaleja, samanaikaisesti useita merkityssysteemejä. Näitä systeemejä voi kutsua rekisteri-, tekstilaji- ja ideologiamerkityksiksi. Analysoinnissa olennaista on tarkastella tekstiä kokonaisuutena, sillä yksittäinen kielellinen ja muu valinta (esim. typografinen valinta, tekstin paikan valitseminen) tehdään yhdessä toisten

valintojen kanssa ja tulee merkitykselliseksi vasta tässä yhteisyydessä. Jokainen valinta on osaltaan tuottamassa merkityksiä eri tasoilla.

Kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallin kokonaiskuva on tällainen:

- * kvalitatiivinen tekstianalyysi
- * kvantitatiivinen analyysi
- * tekstin synnyn ja lajioinaisuuksien selvittely tuottajien ja vastaanottajien näkökulmasta
- * muiden käytettävissä olevien tietojen hankkiminen tutkittavina olevista tai samankaltaisista teksteistä, puitteista ja konteksteista
- * tekstistä tehtävien tulkintojen tutkiminen
- * tutkijan omien tulkintojen ja vaikutelmien analysointi.

5.1. Kvalitatiivisesta tekstianalyysista

Kvalitatiivinen tekstianalyysi on kielitieteellisen (kon)tekstintutkimuksen pakollinen osa; muut osat ovat valinnaisia (tekstilajien pakollisista ja muista osista ks. esim. Hasan 1985).

Kielitieteelliseksi (kon)tekstintutkimukseksi ei siis voi tämän perusteella kutsua tutkimuksia, joista puuttuu kvalitatiivinen tekstianalyysi. Kvalitatiivisessa tekstianalyysissa ovat mahdollisia eri kieliteorioihin ja kielioppeihin perustuvat analyysit ja niiden yhdistelmät, kunhan analysoitaviksi otetaan tavalla tai toisella niin puitteet kuin kontekstikin.

Kvalitatiivisessa tekstianalyysissa on kaksi pääkohtaa:

- 1) puitteiden analysointi
  - a) tekstin paikka ja hahmo informaatiovirrassa (teksti tuotteena, kirjoitettuus, esinemäisyys)
  - b) tekstin muodolliset osat
  - c) tekstin avoimet suhteet muihin (lähi)teksteihin (ns. avoin intertekstuaalisuus)
- 2) kontekstin analysointi
  - a) tilannekonteksti (ideationaaliset, interpersoonaiset ja tekstuaaliset rekisterimerkitykset)
  - b) kulttuurikonteksti (tekstilajimerkitykset: teksti kulttuurisesti vakiintuneena tapana tehdä asioita kielellisesti, tekstilajin rakentuminen, esim. funktionaaliset jaksot tekstikokonaisuudessa ja jaksojen väliset suhteet)
  - c) yleinen olosuhde (ideologiamerkitykset: perustavat merkitykset, käsitykset hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, meistä ja muista)
  - d) eri ulottuvuuksien ja tasojen yhdistyminen, merkitysten kerrostuminen ja kietoutuminen toisiinsa, tekstimerkitys.

Käytännön tekstianalyysissä puitteiden ja kontekstin analysointi kulkevat rinta rinnan. Kun puhutaan tekstin puitteista eli ”fyysis-materiaalisista olosuhteista”, puhutaan pakostakin jo myös tekstistä ja sen merkityksistä eli abstrakteista konteksteista – ja päinvastoin. Järkevää on kuitenkin aloittaa analyysi tekstin näkyvistä puitteista, niiden kuvaamisesta, ja edetä puitteista kohti abstraktimpia ”ympäristöjä” ja ”olosuhteita”, konteksteja.

Puitteiden ja kontekstin välistä suhdetta voi tarkastella esimerkiksi ”institutionaalistumisen asteen” näkökulmasta: Kuinka paljon puitteet antavat mahdollisuuksia neuvotella konteksteista, merkityksistä? Kuinka rajoittavia tai sallivia puitteet ovat?²²

Kontekstianalyysin voi jakaa teknisesti niin, että rekisterimerkityksiä analysoidaan lähinnä lausetason valinnoista, tekstilajimerkityksiä tekstijaksojen ja niistä muodostuvan kokonaisuuden tasolla, ideologisia merkityksiä tekstikokonaisuuden tasolla. Olennaista on ottaa huomioon tekstien erikokoisten osien suhde tekstikokonaisuuteen ja päinvastoin.²³

5.2. Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen

Kvalitatiivisen tekstianalyysin lisäksi kielitieteellisessä (kon)tekstintutkimuksessa tutkimusongelmiin on mahdollista etsiä vastauksia muinkin keinoin: kvantitatiivisin analyysien, tekstin tuottajien ja käyttäjien haastatteluin ja niin edelleen. Tulokset näistä analyyseistä täydentävät kvalitatiivista analyysia, eivät korvaa sitä.

Tutkimuksessa on siis otettava kantaa myös siihen, laajennetaanko kvalitatiivista analyysia kvantitatiivisella analyysilla eli lasketaanko yksittäisistä teksteistä tai tekstijoukosta joitakin piirteitä. Kvantitatiivinen analyysi on relevantti vaihtoehto varsinkin nyt, kun käytettävissä on automaattisia analyysiohjelmia, esimerkiksi morfologinen TWOL-analysaattori (ks. Koskenniemi 1983; tällaisen analyysin perusteista ks. esim. Heikkinen – Lehtinen – Lounela 2001; myös Lounela 2002).

---

²² Vaikka erotan tässä konkreettiset puitteet ja abstraktin kontekstin, myös puitteet on ymmärrettävä merkityksiä tuottavina valintoina. Joissakin teksteissä puitteet ja abstrakti merkityskonteksti ovat vaikeasti erotettavissa (esim. hissin ”paina tästä” -kehotus tai ”näitä saa ottaa” -lappunen pöydälle jätetyn keksitarjottimen kyljessä).

²³ *Tekstilajin* käsitettä on käytetty kokonaisista teksteistä ja vuorovaikutuksesta puhuttaessa, kun taas *rekisteristä* puhuttaessa viitataan usein tekstin osiin (Leckie-Tarry 1993: 35–35), erityisesti lauseisiin. Toisaalta Hallidaykin korostaa ajatusta tekstistä kokonaisuutena. Hän näkee Firthin ajatuksen tilannekontekstista hyvänä muun muassa siksi, että näin, tilanteen tasolla, teksti voidaan ”kontekstualisoida” kokonaisuutena (1999: 4–5).

Hedelmällisintä on, kun kvantitatiivista analyysia tehdään rinnan kvalitatiivisen analyysin kanssa: parhaimmillaan analyysit sekä ruokkivat että selittävät toisiaan. Kvantitatiivisesti voi analysoida niin yhden tekstin piirteitä kuin tekstijoukonkin piirteitä. Mahdollista on niin ikään tarkastella tekstijoukkoa yksittäisten tekstien näkökulmasta, esimerkiksi siten, että analysoidaan sitä, miten aikamuodot vaihtelevat yksittäisissä teksteissä ja miten tämä yksittäisten tekstien aikamuotojen vaihtelu suhteutuu koko aineiston tekstien aikamuotovaihteluun. (Tällaista ns. dynaamisesta analyysia hahmottelevat Heikkinen – Lehtinen – Lounela 2003.) Olennaista on ottaa kvalitatiivis-kvantitatiivisessäkin tarkastelussa huomioon, että eri kielen piirteillä voi olla erilaisia tehtäviä tekstin eri kohdissa (esim. kuntalaisten nimeämisestä tiedotusstrategian eri jaksoissa ks. Heikkinen 2002b; ohjailevista ilmauksista ryhmäkirjeiden eri jaksoissa ks. Honkanen 2002). Kvantitatiiviseen analyysiin ryhtyminen tuo pohdittaviksi myös kysymykset aineisto(je)n koosta: isoista ja pienistä korpuksista, tekstijoukon ja korpuksen eroista (ks. esim. de Beaugrande 2001; Ghadessy – Henry – Roseberry 2001).²⁴

5.3. Haastattelut, kyselyt jne.

Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen teksti(joukko)analyysin lisäksi tekstintutkijan on mahdollista hankkia tietoa teksteistä ja esimerkiksi niihin liittyvistä työkäytännöistä, kulttuurista ynnä muusta sellaisesta. myös haastatteluun ja kyselyyn. Lähteinä voi käyttää niin tekstilajin asiantuntijoita (esim. Heikkinen 2000a; Tiililä 2000) kuin asiaa tuntemattomiakin (esim. lapsia virkakielitutkimuksessa ks. Heikkinen 2002a; Tiililä 2002), niin tekstien tekijöitä kuin käyttäjiäkin. Tällaisesta lähestymistapaa suosittelee Vijay K. Bhatia tekstilajin tutkijoille erityisesti silloin, kun kyse on tutkijalle tuntemattomasta tekstilajista (1993: 22–36).

Myös tehtyjä haastatteluja ja kyselyjä (ns. avoimia kysymyksiä) sekä käytettäväksi valittua lähdekirjallisuutta voidaan analysoida kvalitatiivisen tekstianalyysin keinoin. Kaikissa tapauksissa haastattelujen ja lähteiden tulkinnassa on harjoitettava lähdekritiikkiä: niiden esittämää informaatiota ei pidä hyväksyä kiistattomana ”tietona”, sillä nekin ovat tuottajiensa tekemien valintojen tulosta.

---

²⁴ Myös SF-lingvistit ovat alkaneet pohtia korpuslingvistiikan mahdollisuuksia (esim. Ragan 2001) ja ottaneet kriittisesti kantaa muun muassa tekstityypitutkimuksiin (esim. Ghadessy 1999). Ghadessyn mukaan esimerkiksi Biber ja Finegan tutkivat tekstityyppejä määritellään muuttujia, jotka ovat lause- ja virketason alapuolella, ja ottavat metafunktioista huomioon vain ideationaalisen ja interpersoonaisen, eivät tekstuaalista. (1999: 130–131.) Myös Saukkonen kritisoi Biberin menetelmiä (ks. 2001: 85–86).

Eri tavoin on mahdollista tutkia myös sitä, millaisia tulkintoja tekstien lukijat teksteille antavat. Luku- ja lukijatutkimusten lisäksi kiinnostavia tulkintoja saattaa tuottaa introspektio: tarkasteltaviksi on mahdollista ottaa myös tutkijan omat lukutavat ja intuitiiviset tulkinnat tekstien merkityksistä. (Esimerkki itselle osoitetun kirjeen analyysistä ks. Julkunen, V. 2002.)

5.4. Valintojen erittelyä

Pohjimmiltaan tekstianalyysi on valintojen tutkimista. Kielentutkijan tehtävä on näyttää, miten tekstissä tuotetaan mahdollisuuksia tietynlaisten merkityksien tulkitsemiseen (ks. Halliday – Hasan 1976, 327–328). Teksti nähdään lukemattomista valinnoista koostuvana kokonaisuutena: puheenaiheiden, esitystapojen, näkökulmien; morfeemien, sanojen, lausekkeiden, lauseiden, virkkeiden, kappaleiden, tekstin osien välisten suhteiden, tekstikokonaisuuden, teema- ja informaatorakenteen; tekstihahmon ja -paikan; typografian, kuvien; verbaalisten ja ei-verbaalisten aineiden. Osan valinnoista tekijä tiedostaa, osa jää tiedostamatta. Todennäköistä on, että erityisesti tekstilaji- ja ideologiavalinnat ovat usein tiedostamattomia, itsestään selviksi tulleita, luonnollistuneita (ks. Heikkinen 1999a). Valintojen tarkastelu tutkimuksessa tarkoittaa sitä, että analysoidaan myös sitä, mitä ei ole valittu – systeemiä, merkityspotentiaalia.

Kuten Halliday (1978: 208) huomauttaa, tekstintutkimus ei ole ”kansan kielitiedettä”, sillä tekstintutkija ei ole kiinnostunut vain siitä, mitä sanotaan tai kirjoitetaan tietyssä tilanteessa. Hän on kiinnostunut myös siitä, mitä voidaan sanoa tai kirjoittaa (kielestä systeeminä) ja mitä todennäköisesti sanotaan tai kirjoitetaan tietyissä kielenkäyttöolosuhteissa (tilanteessa, kulttuurissa). Tekstintutkija on siis kiinnostunut myös kielestä systeeminä sekä kielenkäytön puitteista ja konteksteista.

Yksi käytännöllinen ja käyttökelpoinen tapa tarkastella valintoja on kirjoittaa ”paratekstejä”, yrittää tehdä toisenlaisia valintoja kuin tutkittavassa tekstissä. Toinen tapa on rekontekstualisoida teksti mielessään: viedä se uusiin puitteisiin ja konteksteihin. Jacob L. Mey (2003: 346) puhuu käsitteiden rekontekstualisoinnista, mutta ajatus on laajennettavissa myös teksteihin.

Tekstiä voi analysoida kahteen suuntaan: potentiaalien ja aktuaalistumien (ks. Heikkinen 2000d: 302). Potentiaaleilla tarkoitan niitä mahdollisia merkityksiä, joita tekstissä voidaan

ilmaista.²⁵ Nämä merkitykset koskevat sekä tilanteita, kulttuuria että yleisiä olosuhteita: kielenkäyttäjät tekee samanaikaisesti sekä rekisteri-, tekstilaji- että ideologiavalintoja hallussaan olevasta merkityspotentiaalista.

Tekstianalyysi ei ole arvovapaata, sillä myös tutkija tekee jatkuvasti valintoja, joiden perustana ovat hänen ja ehkä tutkijayhteisön käsitykset siitä, mikä on oikein ja väärin, millaisia jaksoja kuuluu mihinkin tekstilajiin ja millaista kieltä tutkimuksissa on käytettävä. Ideaali olisi, jos tutkimuksessa edettäisiin vaiheittain seuraavasti:

- 1) tekstissä näkyvien valintojen kuvaaminen
- 2) mahdollisten merkitysten (aktuaalistuneiden merkityspotentiaalien) tulkitseminen valintojen perusteella
- 3) tulkintojen selittäminen ja perusteleminen
- 4) tekstin arvioiminen kuvausten, tulkintojen, selitysten ja perustelujen perusteella
- 5) tekstin arvottaminen kuvasten, tulkintojen, selitysten, perustelujen ja arviointien perusteella.

Näin etenevää tutkimusta voi kutsua kriittiseksi tekstintutkimukseksi. (Tekstintutkimuksen kriittisyydestä ks. esim. Heikkinen 2000b: 22–25.)

6. Etuja ja ongelmia

Hahmottelen edellä lingvistisen (kon)tekstintutkimuksen yleismallia. Nojaan fennistien tekemiin tekstintutkimuksiin ja SF-lingvistien (kon)tekstikäsitelmiin. Osoitan, että suomalaisessa tekstintutkimuksessa on monenlaisia, keskenään ristiriitaisiakin lähtökohtia. Toisaalta myös SF-lingvistiikassa on ainakin kahta koulukuntaa: rekisterimallin ja tekstilaji(- ja ideologia)mallin kannattajia. Monet eri suuntiin vievistä näkemyksistä ovat kuitenkin yleisen mallin tasolla yhteen sovitettavissa.

Yleisen mallin etuja ovat nämä: Ensinnäkin eri kieliteorioiden tai koulukuntien kannattajat ehkä voivat hyväksyä tällaiset yleisen tason periaatteet. Hyväksymisessä saattaa auttaa fennistiikan traditio, se, että perinteisesti tutkimuksessa ei ole sitouduttu tiukasti yksittäisiin kieliteorioihin (ks. Shore 1992: 1). Toiseksi käytännön analyysissä voidaan mallia soveltaen hyödyntää erilaisia kielioppeja. Eri merkitystasoja (joita kutsun tässä rekisteriksi, tekstilajiksi ja

---

²⁵ Tässä on muistettava, kuten Halliday (1978) huomauttaa, että potentiaali on sekä kerrostunut ja dynaaminen että rajoiltaan avoin. Osa potentiaalista on periaatteessa kaikille ”kielen” oppineille yhteistä, toiset osat taas tiettyjen ”elämänalueiden” asiantuntijoille yhteisiä.

ideologiaksi) on mahdollista tulkita erilaisista teoreettisista lähtökohdista. Tärkeintä on huomata merkitysten prosessimaisuus, moniulotteisuus ja kerrostuneisuus. Ainakin mallin noudattaja joutuu ottamaan kantaa näihin peruskysymyksiin – panemaan kontekstin ja muut peruskäsitteet hetkeksi lainausmerkkeihin. Kolmanneksi malli ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että tietoa (kon)teksteistä voi hankkia tekstianalyysin lisäksi muilla menetelmillä. Neljänneksi mallia on juuri yleisyytensä ja tekstilähtöisyytensä ansiosta mahdollista soveltaa myös kielenopetuksessa ja muussa kriittisen kielitietoisuuden herättämisessä: ihminen kohtaa arjessaan pikemminkin tekstejä kuin esimerkiksi morfeemeja, sanoja tai lauseita, ja tieto tilanteisiin, kulttuureihin ja yleisiin olosuhteisiin sopivista kielellisistä valinnoista on pitkälle yhteistä tai yhteisesti neuvoteltavaa. Viidenneksi malli perustuu intuitiivisestikin hyväksyttävissä olevaan ajatukseen merkityksen sosiaalisuudesta ja kognitiivisuudesta, ajatukseen kielisysteemin, sosiaalisen kontekstin ja sosiaalisten rakenteiden yhteydestä, näkemykseen, jonka mukaan kieli ei ole niinkään normeja vaan resurssi (Halliday 1978, erit. 191–192). Kuudenneksi yleisen mallin avulla päästään vähitellen irti tekstintutkimukseen usein yhdistetystä työkalupakkiajattelusta. Työkalupakkiajatuksen keskeinen ongelma on se, että tekstianalyysi näyttäytyy siinä satunnaisena keinovalikoimana, ei kokonaisnäkemysnä kielestä ja merkitysten tuottamisesta. Työkalupakista puhuttaessa katoaa helposti ajatus tekstistä kokonaisuutena sekä tekstin ja kontekstin kiinteästä suhteesta.

Mallin yleisyys voidaan nähdä ongelmanakin: jos malli on liian yleinen, mitä hyötyä siitä on käytännön tekstianalyseissa? Yksi hyöty voi olla se, että tekstien tutkimuksessa päästään kohti yhteistä metakieltä, sellaista kielestä puhumisen kieltä, joka on tarpeen tekstejä tutkittaessa.

Malliin vaikuttaneet taustateoriatkin voidaan kyseenalaistaa: esimerkiksi ajatusta merkityspotentiaalista sekä rekisteri-, tekstilaji- ja ideologiavaihtelusta eivät välttämättä kaikki tekstejä analysoivat hyväksy. Osittain kyse voi olla myös tutkimuskohteen nimeämisen ongelmista: esimerkiksi ideologisista merkityksistä puhutaan monesti arvoina ja asenteina tai kulttuurisina ja yhteiskunnallisina käytänteinä tai merkityksinä.

Samoin voidaan kyseenalaistaa ajatus kielestä resurssina ja puoltaa norminäkökulmaa. Malli sopiikin huonosti yhteen autonomista lingvistiikkaa kannattavien ajattelun kanssa. Toisaalta malli sopii hyvin yhteen sen kanssa, mitä Jan-Ola Östman ja Helena Hamari (2000: 44–45) esittävät soveltavien kielitieteilijöiden ja yleisten kielitieteilijöiden suhteesta: heidän mukaansa

”soveltavat kielitieteilijät ymmärtävät, että tekstintutkimiseen tarvitaan yleisen kielitieteen kategorioita, ja yleiset kielitieteilijät ymmärtävät, että diskurssia ei voi tutkia ilman kontekstia”.

Eduksi tai ongelmaksi voitaneen nähdä sekin, että mallin avulla lingvistinen tekstintutkimus voi lähestyä muita tekstintutkimuksia. Kysymys kuuluu, pitääkö tällaisen tekstintutkimuksen olla monitieteistä ja riittävätkö lingvistin kyvyt. Muutenkin mallin soveltaminen kannustaa pohtimaan peruskysymyksiä: Mikä on teksti? Mikä on konteksti? Mitä on tekstin merkitys? (Ks. myös Hiidenmaa 2000: 163; vrt. Kalliokoski 2002.)

Ehdottamaani yleismallin noudattavan kielentutkijan ei tarvitse kavahtaa myöskään sosiaalisten ja kulttuuristen käytänteiden kuvausta: hän voi päätyä niihin tekstianalyysin perusteella, tutkia niitä merkityssysteeminä. Niin ikään hän voi mennä tekstistä ulos, haastattelemaan tekijöitä ja käyttäjiä. Yksi pohdittava kysymys tutkimuksessa onkin, kuinka paljon tekstin merkityksistä on selitettävissä tekstissä näkyvissä olevilla valinnoilla ja kuinka paljon lukijan oletetaan tietävän ennestään. Susanna Shore huomauttaa Hallidayhin ja Hasaniin sekä Lemkeen viitaten, että kun ryhdytään analysoimaan tietyssä tekstissä luotavia merkityksiä, on tarpeen laajentaa näkökulmaa: leksikkokieliopillisen teorian ja koheesioteorian lisäksi tarvitaan laajempaa tekstisemanttista teoriaa ja sellaisia käsitteitä kuin *tekstilaji* ja *intertekstuaalisuus*. Käsiteltäväksi on otettava myös kielenkäyttäjien sosiaaliset ja ideologiset asemat, arvot, uskomukset, asenteet ja niin edelleen. (1992: 7.)

Konteksti ja kontekstit voisivat yhdistää monitieteistä tai tieteiden välistä tutkimusta. Enkvist onkin esittänyt, että yhteinen käsitepohja antaisi mahdollisuuden yhteistyöhön lingvisteille ja kirjallisuudentutkijoille (1994: 58; Kovalan 2001: 15 mukaan).

Tulevaisuudessa olisi mahdollista rakentaa monitieteisiä (kon)tekstintutkimushankkeita, joissa yhtä ja samaa aineistoa analysoisivat yhdessä mutta omista lähtökohdistaan esimerkiksi kielentutkijat, kulttuurintutkijat ja yhteiskuntatieteilijät. Esimerkiksi virkatekstien ja -työn tutkimiseen tai joukkotiedotuksen tutkimiseen tällainen (kon)tekstuaalinen lähestymistapa sopisi mainiosti.²⁶

---

²⁶ Kuronen ym. (2000: 520–521) erottavat ”kielisysteemin” ja ”kulttuurisysteemin”, ja heidän mukaansa kielentutkijat tarvitsevat apua muilta aloilta voidakseen sanoa jotakin kulttuurista ja diskursseista (mt. 523).

Mallin etuna tai puutteena voi pitää sitäkin, että mallia soveltava tutkija joutuu ottamaan selkeästi kantaa teorian ja käytännön suhteeseen sekä teorian ja omien tutkimuspäämäärien suhteeseen. Tutkimuksessa yksi merkittävä konteksti onkin aina teoria. Pentti Leino muistuttaa, että näemme kielen ”kulloisenkin teoreettisen viitekehyksen lävitse” ja siitä paljolti riippuu, ”mitä kielestä löydämme ja mitä edes osaamme etsiä, sillä kohtaamamme ilmiöt saavat merkityksen vasta teorian luomassa kehikossa”. Teoria antaa meille käsitteistön, jonka avulla pyrimme kohdettamme analysoimaan. (1993: 19.) Shoren sanoin teoreettisissa pohdinnoissa on kyse korttien panemisesta pöydälle (1992: 9). Nyt hahmottelemani malli ei ole tiukasti ajatellen teoria, vaikka sillä onkin teoreettinen pohjansa sosiosemiotiikassa ja SF-kieliopissa. Mallia soveltavilla tutkijoilla voi siis olla toisistaan poikkeavia ”teoreettisia viitekehyksiä”. Tutkijoilla voi olla myös toisistaan poikkeavia päämääriä; joku voi nähdä tekstintutkijan tehtävänä yhteiskunnallisen vaikuttamisen (ks. esim. Ventola 2000; esimerkkejä oikeuslingvistien käytännön työstä ks. Asp 2000; Gregory 2000), joku haluaa pitäytyä ”kielessä”.

Oikeastaan on, kuten David Butt toteaa, harhaanjohtavaa puhua teoriasta ja kuvauksesta erillisinä. Mikään kielenkuvaus ei ole teorialonta eikä ”teoriavapaita” tai ”teorianeutraaleja” kuvauksia kieliopista voi olla. (1996: xix; Matthiessen – Nesbitt 1996; Shore 1992: 9–12.) Lingvisti-(kon)tekstintutkijan onkin välttämätöntä tehdä selvää teoriastaan ja pyrkimyksistään (ks. esim. Ventola 2000). ”Teorian ja kuvauksen dialektiikan” pitäisi olla lingvistisen analyysin perusta (Shore 1992: 12).

Yleismallista ei ole kaiken kattavaksi tekstiteoriaksi. Paikkansa pitää se, mitä Saukkonen sanoo tekstiteorioista: ”Kattavaa ja kaikin puolin tyydyttävää tekstiteoriaa ei ole olemassa. On vain erilaisia lähestymistapoja ja osateorioita.” (2001: 9.) Lähestymistapoja ja osateorioita voi yrittää yhdistää malleiksi; malleja voi keskusteluttaa ja kilpailuttaa. Lähestymistavoissa voi kuitenkin nähdä paitsi eroja myös yhtäläisyyksiä. Mallini on yksi yritys nähdä samuutta moninaisuudessa – ja tuottaa sitä siihen.

LÄHTEET

AKMAN, VAROL – BAZZANELLA, CARLA 2003: The complexity of context: guest editors' introduction. – *Journal of Pragmatics*. Volume 35, No. 3. 321–329.

AUER, PETER 1995: Context and contextualization. – *Handbook of pragmatics. Manual* (ed. by Jef Verschueren – Jan-Ola Östman – Jan Blommaert). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1–19.

DE BEAUGRANDE, ROBERT 1993: 'Register' in discourse studies: a concept in search of a theory. – *Register analysis. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy). London and New York: Pinter Publishers. 7–25.

——— 1995: Text linguistics. – *Handbook of pragmatics. Manual* (ed. by Jef Verschueren – Jan-Ola Östman – Jan Blommaert). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 536–544.

——— 2001: Large corpora, small sorpora, and the learning of "language". – *Small corpus studies and ELT. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy – Alex Henry – Robert L. Roseberry). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 3–30.

BHATIA, VIJAY K. 1993: *Analysing genre. Language use in professional settings*. London and New York: Longman.

BIRCH, DAVID 1993: Drama praxis and the dialogic imperative. – *Register analysis. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy). London and New York: Pinter Publishers. 43–56.

BOWCHER, WENDY L. 1999: Investigating institutionalization in context. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 141–176.

BUTT, DAVID 1996: Theories, maps and descriptions: an introduction. – *Functional description. Theory in practice* (ed. by Ruqaiya Hasan, Carmel Cloran and David G. Butt). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. xv–xxxv.

CLOLAN, CARMEL 1999: Context, material situation and text. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 177–218.

DANIELEWICZ-BETZ, ANNA 2000: Variation in (silent) discourse and music. – *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola) Tübingen: Gunter Narr Verlag. 223–243.

VAN DIJK, TEUN A. 1998: *Ideology. A multidisciplinary approach*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

DOWNING, ANGELA 2000: Nominalization and topic management in leads and headlines. – *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 355–378.

DREW, PAUL & HERITAGE, JOHN 1992: *Talk at work. Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press. 3–65.

DURANTI, ALESSANDRO – GOODWIN, CHARLES 1992: Rethinking context: an introduction. – *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon* (ed. by Alessandro Duranti – Charles Goodwin). Cambridge: University Press. 1–42.

EGGINS, SUZANNE 1994: *An introduction to systemic functional linguistics*. Pinter Publishers, London.

EGGINS, SUZANNE – MARTIN, J. R. 1997: Genres and registers of discourse. – *Discourse as structure and process* (ed. by Teun A. van Dijk). London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

EGGINS, SUZANNE – WIGNELL, PER – MARTIN, J. R. 1993: The discourse of history: distancing the recoverable past. – *Register analysis. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy). London and New York: Pinter Publishers. 75–109.

ENKVIST, NILS ERIK 1973: *Linguistic stylistics*. Mouton.

——— 1974: *Stilforskning och stilteori*. Lund: CWK Gleerup Bokförlag.

——— 1977: Stylistics and text linguistics. – *Current trends in text linguistics* (ed. by W. Dressler). De Gruyter. 174–190.

——— 1994: Context. – *Literature and the new interdisciplinarity. Poetics, linguistics, history* (ed. by Roger D. Sell – Peter Verdonk). Amsterdam & Atlanta, GA: Rodopi. 45–60.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

——— 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom – Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

FAIRCLOUGH, NORMAN – WODAK, RUTH 1997: Critical discourse analysis. – *Discourse as social interaction* (ed. by Teun A. van Dijk). London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. 258–284.

FETZER, ANITA – AKMAN, VAROL 2002: Contexts of social action: guest editors' introduction. – *Language & Communication. An interdisciplinary journal*. Volume 22. Pergamon. 391–402.

GHADESSY, MOHSEN 1999: Textual features and contextual factors for register identification. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 125–140.

GHADESSY, MOHSEN – HENRY, ALEX – ROSEBERRY, ROBERT L. 2001: Introduction. – *Small corpus studies and ELT. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy – Alex Henry – Robert L. Roseberry). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. xvii–xxiii.

GREGORY, MICHAEL 2000: Doing forensic linguistics. Endangere people in the community. – *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 19–27.

HAKULINEN, AULI 1997: Johdanto. – *Keskustelunanalyysin perusteet* (toim. Liisa Tainio). Tampere: Vastapaino. 13–17.

HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.

——— 1994: *An introduction to functional grammar*. Second edition. London, New York, Sydney, Auckland: Arnol.

——— 1996: Literacy and linguistics: a functional perspective. – *Literacy in society* (ed. by Ruqaiya Hasan – Geoff Williams). London and New York: Longman. 339–376.

——— 1999: The notion of ”context” in language education. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1–24.

HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, RUQAYIA 1976: *Cohesion in English*. London: Longman.

HASAN, RUQAYIA 1985: Part B. – *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective* (H. A. K. Halliday – Ruqayia Hasan). Victoria: Deakin University Press. 51–118.

——— 1995: The conception of context in text. – *Discourse in society. Systemic functional perspectives* (ed. by Peter H. Fries – Michael Gregory). Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation. 183–283.

——— 1996: *Ways of saying. Ways of meaning. Selected papers of Ruqayia Hasan* (ed. by Carmel Cloran – David Butt – Geoffrey Williams). London: Cassell.

——— 1999: Speaking with reference to context. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 219–328.

HEIKKINEN, VESA 1998: Miesnainen myy mediassa itseään – mutta mitä se kielimiehelle kuuluu? – *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista* (toim. Vesa Heikkinen – Harri Mantila – Markku Varis). Helsinki: SKS. 94–131.

——— 1999a: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. SKS, Helsinki.

——— 1999b: Sananvapautta ja tihutöitä, luonnollisesti – johdatusta presidentilliseen merkityksenantoon. *Kielikuvia*, 2. 7–11.

——— 2000a: Konvention kentillä – kertomuksia kielitöistä. – *Teksti työnä, virka kielenä* (Vesa Heikkinen ym.). Gaudeamus, Helsinki. 267–296.

——— 2000b: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. – *Teksti työnä, virka kielenä* (Vesa Heikkinen ym.). Gaudeamus, Helsinki. 116–214.

——— 2000c: Tekstuaalinen pirunnyrkki. – *Teksti työnä, virka kielenä* (Vesa Heikkinen ym.). Gaudeamus, Helsinki. 63–115.

——— 2000d: Virallisen ideologiaa. – *Teksti työnä, virka kielenä* (Vesa Heikkinen ym.). Gaudeamus, Helsinki. 297–326.

——— 2000e: Viro – hölmöläisten maa? – *Kielikuvia*, 2. 5–11.

——— 2002a: Niin kuin esim. Kyllä sir. Koululainen järkeilee, mitä virkakieli on. – *Virkapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 174–190.

——— 2002b: Tietoa tuotteesta, jolla on visio, imago ja profiili. Millainen teksti on kunnan viestintästrategia? – *Virkapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 28–52.

——— 2002c: Virkakieli lumoo ja pelottaa. – *Virkapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 7–26.

HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO 1999: Me ja muut tekstintutkijat. – *Virittäjä* 1. 84–92.

HEIKKINEN, VESA – LEHTINEN, OUTI – LOUNELA, MIKKO 2001: Ihminen ja kone tekstiä mankeloimassa, kuusikohtauksinen keskustelu. – *XXVII Kielitieteen päivät Oulussa 19. - 20.5.2000* (toim. Helena Sulkala – Leena Nissilä). Oulu: Oulun yliopisto. 87–97.

——— 2003: Tekstikorpus ja yksittäiset tekstit. Mitä pystymme sanomaan merkityksistä, kun yhdistämme kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen analyysin? – *XXX Kielitieteen päivät Joensuussa 15.-16. toukokuuta 2003. Esitelmien tiivistelmät*. Joensuu: Joensuun yliopisto. 125.

HEIKKINEN, VESA – VESA, LAURA 1999: Maailman merkityksellistäminen poliittisena uhkapelinä. Työreformiteksti uhosta unhoon. *Kielikuvia*, 2. 11–14.

HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – *Kieli, diskurssi ja yhteisö* (toim. Kari Sajavaara – Arja Piirainen-Marsh). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 161–190.

HONKANEN, SUVI 2002: Päämäärien valtakunta. Välttämättömyys ja toiminta viraston ohjailevissa kirjeissä. – *Virkapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 137–156.

HUNSTON, SUSAN 1993: Evaluation and ideology in scientific writing. – *Register analysis. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy). London and New York: Pinter Publishers. 57–73.

HÄNNINEN, SAKARI 2002: Kertovatko hallinnon tekstit hallinnon käytännöistä? – *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä* (toim. Anna Mauranen – Liisa Tiittula). AFinLAN vuosikirja 2002 / n:o 60. Jyväskylä: AFinLA. 35–43.

IEDEMA, RICK 1999: Bureaucratic planning and resemiotisation. – *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 47–70.

IEDEMA, RICK – WODAK, RUTH 1999: Introduction. Organizational discourses and practices. – *Discourse & Society*. 1. 5–19.

JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

JOURNAL OF PRAGMATICS = *Journal of pragmatics. An interdisciplinary journal of language studies*. Amsterdam: North-Holland.

JULKUNEN, JORMA 2002: *Vieras ja oma teksti kohtaavat insinööriyössä. Mitä lähteiden käyttö osoittaa ammattikorkeakouluinsinöörin asiantuntijuudesta ja osaamisesta?* Mikkeli: Jorma Julkunen.

JULKUNEN, VERNA 2002: Ystävällisesti Kansaneläkelaitos. – *Virkapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 107–122.

KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Helsinki: SKS.

——— 1996: Johdanto. – *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* (toim. Jyrki Kalliokoski). Helsinki: Helsingin yliopisto. 8–36.

——— 1998: Hj. Nortamon murrekirjoitukset ja puhutun illuusio. – *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* (toim. Lea Laitinen ja Lea Rojola). Helsinki: SKS. 184–215.

——— 2002: Tekstilajin taju. – *Äidinkielen merkitykset* (toim. Ilona Herlin ym.). Helsinki: SKS. 147–159.

KANKAANPÄÄ, SALLI 2001: Tekstit muuttuvassa työssä. Kriittinen tekstianalyysi rakennusviraston lehdistötiedotteista 1980 ja 1999. – *Tietotyön yhteiskunta – kielen valtakunta* (toim. Mirjaliisa Charles – Pirjo Hiidenmaa). Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLa. 263–303.

KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: SKS.

KESKINEN, MIKKO 2001: Teksti ja konteksti. – *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* (toim. Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala). Helsinki: SKS. 91–116.

KETOLA, JOHANNA 2002: *Työoikeudellisten lakitekstien ideationaalisia, tekstuaalisia sekä interpersoonaisia merkityksiä*. Vaasa: Vaasan yliopisto.

KIELIKUVIA = *Kielikuvia*. Tampere: Nykysuomen seura.

KOSKENNIEMI, KIMMO 1983: *Two-level morphology. A general computational model for two word-form recognition and production*. Helsinki: University of Helsinki.

KOVALA, URPO 2001: *Anchorage of meaning. The consequences of contestualist approaches to literary meaning production*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

KRESS, GUNTHER – VAN LEUWEN, THEO 1996: *Reading images. The grammar of visual design*. London and New York: Routledge.

KTP 2003 = *XXX Kielitieteen päivät Joensuussa 15.-16. toukokuuta 2003. Esitelmien tiivistelmät*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

KULKKI-NIEMINEN, AULI 2001: *Merkitykset tekstissä ja kontekstissa. Selkotekstien ja niiden lähtötekstien merkitysprosesseista*. Tampere: Tampereen yliopisto.

KURONEN, MARJA-LIISA – TIENARI, JANNE – VAARA, EERO 2000: ”Päätyykö Meritan viidakkoretki?” – *Virittäjä*. 4. 518–541.

LAAKSONEN, MARIANNE 2002: Palveluvirasto hakee tietopalveluassistenttia. Viranhakuilmoituksen monet tehtävät. – *Virikapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 85–104.

LANGUAGE & COMMUNICATION = *Language & communication. An interdisciplinary journal*. Pergamon.

LECKIE-TARRY, HELEN 1993: The specification of a text: register, genre and language teaching. – *Register analysis. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy). London and New York: Pinter Publishers. 26–42.

- LEHTONEN, MIKKO 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- 1998: *Tutkainta vastaan. Kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen dialogeja*. Helsinki: SKS.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LEMKE, JAY L. 1985: Ideology, intertextuality, and the notion of register. – *Systemic perspectives on discourse. Vol. 1* (ed. by Benson, James D. – Greaves, William S.). Norwood: Ablex. 275–294.
- 1995: *Textual politics. Discourse and social dynamics*. London: Taylor and Francis.
- LINELL, PER 1998: *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- LOUNELA, MIKKO 2002: Aiming towards best practices in XML techniques for text corpora annotation: city of Helsinki Public Works Department – A case study. – *Towards the semantic web and web services. Proceedings of the XML Finland 2002 conference* (ed. by Eero Hyvönen – Mika Klemettinen). Helsinki: Institute for Information Technology. 123–135.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – *Kieli, diskurssi ja yhteisö* (toim. Kari Sajavaara – Arja Piirainen-Marsh). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 133–160.
- MALPAS, JEFF 2002: The weave of meaning: holism and contextuality. – *Language & communication. An interdisciplinary journal*. Volume 22. Pergamon. 403–419.

MARTIN, J. R. 1997: Analysing genre: functional parameters. – *Genre and institutions. Social processes in the workplace and school* (ed. by Frances Christie – J. R. Martin). London and Washington: Cassell. 3–39.

——— 1999: Modelling context: a crooked path of progress in contextual linguistics. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 25–62.

MATTHIESSEN, CHRISTIAN 1993: Register in the round: diversity in a unified theory of register analysis. – *Register analysis. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy). London and New York: Pinter Publishers. 221–292.

MATTHIESSEN, CHRISTIAN – NESBITT, CHRISTOPHER 1996: On the idea of theory-neutral descriptions. – *Functional descriptions. Theory in practice* (ed. by Ruqaiya Hasan – Carmel Cloran – David G. Butt). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 39–83.

MEY, JACOB L. 2003: Context and (dis)ambiguity: a pragmatic view. – *Journal of pragmatics*. Volume 35, No. 3. 331–347.

NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2002: Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa? – *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä* (toim. Anna Mauranen – Liisa Tiittula). Jyväskylä: AFinLA. 13–33.

NUYTS, JAN 1995: Functionalism vs. formalism. – *Handbook of pragmatics. Manual* (ed. by Jef Verschueren, Jan-Ola Östman and Jan Blommaert). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 293–300.

O'DONNELL MICHAEL 1999: Context in dynamic modelling. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 63–100.

PIETILÄ, VEIKKO 1993: On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! Uutinen ja vapaa epäsuora esitys. – *Virittäjä*, 3. 345–366.

RAGAN, PETER H. 2001: Classroom use of a systemic functional small learner corpus. – *Small corpus studies and ELT. Theory and practice* (ed. by Mohsen Ghadessy – Alex Henry – Robert L. Roseberry). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. xvii – xxiii.

SALO-OJA, SEIJA 1999: *Ammattikorkeakoulun kypsyyskokeiden sidosteisuus*. Oulu: Oulun yliopisto.

SAUKKONEN, PAULI 1982: *Oulun korpus. 1960-luvun suomen yleiskielen tutkimusmateriaali*. Oulu: Oulun yliopisto.

——— 1984: *Mistä tyyli syntyy?* Helsinki: WSOY.

——— 2001: *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.

SEMINO, ELENA – CULPEPER, JONATHAN 1995: Stylistics. – *Handbook of pragmatics. Manual* (ed. by Jef Verschueren, Jan.Ola Östman and Jan Blommaert). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 513–520.

SHORE, SUSANNA 1992: *Aspects of systemic-functional grammar of Finnish*. Sydney: Macquarie University.

SOLIN, ANNA 2001: *Tracing texts. Intertextuality in environmental discourse*. Pragmatics, Ideology and Contacts Monographs 2. Helsinki: Department of English, University of Helsinki.

SWALES, JOHN 1990: *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

TAINIO, LIISA 2001: *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*. Helsinki: SKS.

THOMPSON, GEOFF 1999: Acting the part: lexico-grammatical choices and contextual factors. – *Text and context in functional linguistics* (ed. by Mohsen Ghadessy). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 101–124.

TIILILÄ, ULLA 2000: Tapaus päivähoitopäätös. – *Teksti työnä, virka kielenä* (Vesa Heikkinen ym.). Helsinki: Gaudeamus. 215–266.

——— 2002: Homekorva kirjoittaa homeesta vai esittelijä määrärahoista. – *Virkapukuinen kieli* (toim. Vesa Heikkinen). Helsinki: SKS. 191–215.

TTH 2003: *Tekstintutkimushanke*. – www.kotus.fi/tutkimus/tekstit. 10.6.2002. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

UUSITALO, JOUKO 2002: *Viestijäkuvasta kirjoittaminen. Diskurssirooleja rakentavat kieliopilliset resurssit*. Oulu: Oulun yliopisto.

VALTONEN, SANNA 1998: Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. – *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan* (toim. Anu Kantola – Inka Moring – Esa Väliverronen). Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. 93–121.

VENTOLA, EIJA 2000: Preface. – *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 7–14.

VIRITTÄJÄ = *Virittäjä*. Helsinki: Kotikielen seura.

VÄLIVERRONEN, ESA 1998: Mediatekstistä tulkintaan. – *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan* (toim. Anu Kantola – Inka Moring – Esa Väliverronen). Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. 13–39.

WARTIOVAARA, KATARINA 1991: Uutinenko neutraali? – *Kortti puhuu. Selvityksiä Tupolev-keskustelusta lehdistössä* (toim. Anne Maria Holli – Katarina Wartiovaara). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 49–99.

WHITE, PETER 2000: Media objectivity and the rhetoric of news story structure. – *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 379–397.

WHITTAKER, RACHEL 2000: It's not what you do, it's how you construe (yourself and the other), or the construction of an institutional genre.– *Discourse and community. Doing functional linguistics* (ed. by Eija Ventola). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 87–113.

ÖSTMAN, JAN-OLA – HAMARI, HELANA 2000: Yleisen kielitieteen ja soveltavan kielitieteen suhteista. – *Näkökulmia soveltavaan kielentutkimukseen* (toim. Kari Sajavaara ja Anja Piirainen-Marsh). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 31–65.